

SİYASET BİLİMİ ALANINDA AKADEMİK TARTIŞMALAR

Editör: Doç.Dr. Fatma OKUR ÇAKICI

yaz
yayınları

Siyaset Bilimi Alanında Akademik Tartışmalar

Editör

Doç.Dr. Fatma OKUR ÇAKICI

yaz
yayınları

2026

**Siyaset Bilimi Alanında Akademik
Tartışmalar**

Editör: Doç.Dr. Fatma OKUR ÇAKICI

© YAZ Yayınları

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Yaz Yayınları'na aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı Kanun'un hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın önceden izni alınmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

E_ISBN 978-625-8926-22-4

Haziran 2026 – Afyonkarahisar

Dizgi/Mizanpaj: YAZ Yayınları

Kapak Tasarım: YAZ Yayınları

YAZ Yayınları. Yayıncı Sertifika No: 73086

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar/AFYONKARAHİSAR

www.yazyayinlari.com

yazyayinlari@gmail.com

İÇİNDEKİLER

At ve İktidar: Göçebe Siyasal Mantıktan Yerleşik Otoriteye	1
<i>İrem ÖZGÖREN KINLI, Onur KINLI</i>	
İnternet Sosyal Medya ve Yapay Zekanın Demokrasiye Etkileri.....	18
<i>Suat SÖYLEMEZ</i>	
Algoritmik Güvenlik Dispozitifi: Dijital Çağda Güvenliğin Yeniden İnşası	43
<i>Serpil Seda ŞİMŞEK</i>	

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir."

AT VE İKTİDAR: GÖÇEBE SİYASAL MANTIKTAN YERLEŞİK OTORİTEYE

İrem ÖZGÖREN KINLI¹

Onur KINLI²

1. GİRİŞ

Siyasal iktidar çoğu zaman kurumlar, hukuki yapılar ve merkezi otoriteler üzerinden ele alınır. Oysa siyaset düzenin nasıl kurulduğu ve meşrulaştırıldığı sorusu, yalnızca kurumsal biçimlerle değil, bu biçimleri mümkün kılan maddi ve toplumsal koşullarla da yakından ilişkilidir. Üretim tarzları, çevresel sınırlılıklar ve bedensel pratikler, siyaset ilişkilerinin örgütlenme biçimini belirleyen temel unsurlar arasında yer alır. Bu bağlamda, insan-hayvan ilişkileri ve özellikle atın tarihsel rolü, siyaset iktidarın oluşumunu anlamak açısından göz ardı edilmemesi gereken bir analitik zemin sunar.

At, göçebe topluluklar için yalnızca bir ulaşım ya da savaş aracı değildir. Hayvanla kurulan ilişki, beslenmeden barınmaya, savunmadan toplumsal hiyerarşiye kadar uzanan geniş bir pratikler alanını kapsar. Bu pratikler, siyaset gücün hangi araçlarla kurulabileceğini, nasıl sürdürülebileceğini ve hangi sınırlar içinde işleyebileceğini doğrudan etkiler. Göçebe yaşamın maddi koşulları içinde şekillenen siyaset iktidar, yerleşik ve merkezi düzenlerden farklı bir mantıkla işler; bu fark, yalnızca

¹ Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0002-9774-6567.

² Dr. Öğretim Üyesi, Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0002-4823-1508.

örgütlenme biçimlerinde değil, meşruiyetin dayandığı değerlerde ve siyasal otoritenin algılanışında da kendini gösterir.

Bu yazı, at merkezli yaşamın siyasal iktidar üzerindeki etkilerini, göçebe ve yerleşik iktidar mantıkları arasındaki ilişki üzerinden tartışmayı amaçlamaktadır. Buradaki temel varsayım, atın göçebe siyasal iktidarın kurulmasını mümkün kılan başlıca maddi koşullardan biri olduğu; ancak aynı zamanda yerleşik ve merkezi iktidar düzenleriyle karşılaştığında kalıcı gerilimler üreten bir siyasal unsur olarak işlev gördüğüdür. Başka bir ifadeyle, at yalnızca göçebe iktidarın taşıyıcısı değil, göçebe ve yerleşik siyasal düzenler arasındaki geçişlerde belirleyici bir eşik oluşturan bir unsurdur.

Bu yaklaşım, göçebelikten yerleşikliğe doğru tek yönlü ve kaçınılmaz bir ilerleme anlatısını benimsemez. Aksine, farklı maddi koşulların farklı siyasal mantıklar ürettiği varsayımından hareket eder. Göçebe siyasal iktidar, eksik ya da geçici bir düzen olarak değil; kendi içinde tutarlı, belirli imkanlar ve sınırlılıklar barındıran bir iktidar biçimi olarak ele alınır. Yerleşik iktidar düzenleriyle kurulan ilişki ise bir “aşılma” süreci değil, sürekli müzakere, uyum ve çatışma içeren tarihsel bir karşılaşma olarak değerlendirilir.

Bu çerçevede bölüm, önce atın göçebe siyasal iktidarın maddi ve toplumsal zeminini nasıl şekillendirdiğini ele almakta; ardından bu iktidarın meşruiyet dilini, bedensel güç, kahramanlık ve kolektif değerler üzerinden nasıl kurduğunu tartışmaktadır. Son aşamada ise at merkezli siyasal mantığın yerleşik iktidar düzenleriyle karşılaşmasından doğan gerilimler, askeri, normatif ve dini alanlardaki yansımalarıyla birlikte incelenmektedir. Amaç, atın siyasal işlevini tarihsel bir ayrıntı olarak değil, iktidarın farklı biçimlerini anlamaya imkân tanıyan analitik bir anahtar olarak değerlendirmektir.

2. BİRİNCİ DERECE ALT BAŞLIK GÖÇEBE SİYASAL İKTİDARIN MADDİ ZEMİNİ OLARAK AT

Göçebe siyasal iktidarın kurulabilmesi, belirli maddi ve çevresel koşullara dayanır. Orta Asya bozkırlarında şekillenen yaşam, sert iklim koşulları ve geniş otlaklarla tanımlanan, mekânsal bütünlükten yoksun bir coğrafyada ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda siyasal iktidar, kalıcı yerleşimler, yazılı kayıt sistemleri ya da sürekli bürokratik denetim mekanizmaları üzerinden değil; yaşamın sürekliliğini sağlayan maddi pratikler üzerinden örgütlenmiştir. At, bu pratikler bütününe merkezinde yer alarak göçebe iktidarın hem maddi hem de siyasal zeminini oluşturmuştur.

Atın göçebe yaşam içindeki rolü, onu sıradan bir üretim ya da ulaşım aracının ötesine taşır. Hayvanla kurulan ilişki, beslenme, barınma, savunma ve savaş gibi temel alanları eşzamanlı olarak kapsar. Sert kış koşullarında hayatta kalabilmek, geniş coğrafyalarda kaynaklara erişebilmek ve topluluğun güvenliğini sağlayabilmek, atın sunduğu imkânlar olmaksızın düşünülemezdi (Rásonyi, 1971, p. 2). Bu nedenle at, yalnızca ekonomik refahın değil, siyasal etkinliğin de önkoşulu hâline gelmiştir.

At yetiştiriciliği, göçebe topluluklarda refahın ve siyasal kapasitenin ölçütlerinden biri olarak görülmüştür. Göktürk söz varlığında at sürüsünü ifade eden “yıl-kı” ile zenginlik ve bolluk anlamına gelen “yıl-sığ”ın aynı kökten türemesi, refahın doğrudan at varlığıyla ilişkilendirildiğini göstermektedir. At bolluğu, savaşçı gücün sürekliliğini sağlayarak siyasal iktidarın maddi temelini güçlendirmiş; aynı zamanda topluluğun yeniden üretimini mümkün kılmıştır. Bu bağlamda siyasal güç, bir merkezde biriken kaynaklardan ziyade, hayvan varlığı ve onu

idare edebilme kapasitesi üzerinden tanımlanmıştır (Divitçioğlu, 1987, p. 224; Tekin, 1988)

At, gündelik yaşamın tamamına nüfuz eden bir unsur olarak toplumsal pratiklerin de düzenleyicisi olmuştur. Barınma için çadırların dokunmasında at kılınının kullanılması, giyim için at derisinin değerlendirilmesi ve beslenmede at etinin önemli bir yer tutması, hayvanın yaşamın her alanında belirleyici olduğunu gösterir. Spor, oyun ve erginlenme törenleri gibi kolektif pratiklerde de atın merkezi bir konumda bulunması, siyasal iktidarın yalnızca zor kullanımıyla değil, ortak deneyimler ve paylaşılan beceriler üzerinden pekiştirildiğini düşündürmektedir.

Bu maddi ve pratik bağlam, siyasal otoritenin nasıl algılandığını da etkilemiştir. Siyasal iktidar, sabit bir mekâna ya da kurumsal bir yapıya değil; belirli becerilere, özellikle de hayvanla kurulan ilişkiyi yönetebilme kapasitesine dayandırılmıştır. Türkçede “siyaset” kelimesinin kökeni, Arapça siyasa fiiline dayanır ve bu fiil klasik sözlüklerde öncelikle atı eğitmek, terbiye etmek, bakmak ve yönlendirmek anlamlarıyla açıklanır. Bu bağlamda siyaset, modern anlamıyla soyut bir yönetim tekniğinden önce, canlı bir varlığın davranışlarını gözetim, bakım ve disiplin yoluyla yönlendirme pratiğini ifade eder. At terbiyesine ilişkin bu anlam dünyası, siyasal iktidarın erken biçimlerinin yalnızca buyurma ve zor kullanma üzerinden değil, dikkat, süreklilik ve pratik bilgi gerektiren bir idare anlayışıyla kavrandığını düşündürür. “Seyislik” olarak adlandırılabilen bu pratik, gücün doğrudan bastırılması yerine, kontrol, yönlendirme ve denge kurma becerisine dayanır. Bu etimolojik arka plan, at merkezli yaşamın siyasal tahayyül üzerindeki etkisini kavramsal düzeyde de görünür kılar: siyaset, burada kurumsal bir mekanizma olmaktan çok, hareketli ve potansiyel olarak dirençli bir gücü idare etme sanatı olarak belirir.

Böylece at, yalnızca askeri kapasitenin değil, siyasal iktidarın nasıl düşünülüp adlandırıldığıının da merkezinde yer alır. Bu duruma paralel olarak, erken Türk siyasal örgütlenmesi, Ümit Hassan'ın (1985) da vurguladığı gibi, soyut bir devlet aygıtından ziyade, askeri kapasiteyi, düzen kurma becerisini ve topluluk üzerindeki fiili denetimi bir arada yürütebilen kişisel otoritelere dayanır. İktidar, kurumsal bir hiyerarşiden çok, sürekli olarak yeniden üretilen bir idare ve denge pratiği olarak işler. Bu çerçevede, göçebe siyasal oluşumlar ne geçici ne de tam anlamıyla kurumsallaşmış yapılardır; aksine esneklik ve sınırlılık arasında sürekli yeniden kurulan bir dengeye dayanırlar (Togan, 1998).

Karahanlılar döneminde “el-başı” teriminin, ahırdan sorumlu kişi anlamından yönetici konumuna evrilmesi, siyasal otoritenin bakım, gözetim ve düzenleme pratikleriyle ilişkilendirildiğine işaret eder (Emiroğlu & Yüksel, 2009, pp. 141-142). Bu örnek, göçebe iktidarın maddi temelleri ile siyasal hiyerarşi arasındaki yakın ilişkiyi açık biçimde ortaya koyar.

Bu çerçevede göçebe siyasal iktidar, geçici ya da eksik bir düzen olarak değil, belirli maddi koşullara uyum sağlayarak şekillenmiş özgül bir iktidar biçimi olarak değerlendirilmelidir. At, bu iktidar biçiminin kurucu unsuru olarak, hem yaşamın sürekliliğini güvence altına almış hem de siyasal gücün hangi araçlar ve değerler üzerinden kurulabileceğini belirlemiştir. Ancak bu maddi zemin, aynı zamanda göçebe iktidarın sınırlarını da içinde barındırır. At merkezli yaşam, belirli bir esneklik ve hareket alanı sağlarken, kalıcı denetim ve kurumsal süreklilik gerektiren yerleşik iktidar düzenleriyle karşılaşıldığında yapısal gerilimler üretmeye açıktır. Bu maddi zemin, siyasal iktidara belirli imkânlar sunduğu kadar, meşruiyetin hangi değerler ve pratikler üzerinden kurulabileceğine dair sınırları da beraberinde getirmiştir.

3. GÖÇEBE SİYASAL İKTİDARIN MEŞRUIYET DİLİ: GÜÇ VE KAHRAMANLIK

Göçebe siyasal iktidarın meşruiyeti, yerleşik iktidar düzenlerinde olduğu gibi yazılı normlar, hukuksal kurallar ya da kalıcı kurumsal çerçeveler üzerinden kurulmaz. Bunun yerine meşruiyet, bedensel güç, askeri beceri ve kolektif duygulanımlar üzerinden şekillenen bir değerler sistemi içinde üretilir. At merkezli yaşam, bu değerler sisteminin hem maddi hem de sembolik dayanağını oluşturarak siyasal otoritenin hangi niteliklerle tanınacağını belirler.

Çin kaynaklarında Göktürklerin yaşam biçimi, gençlik, fiziksel kudret ve kahramanlık vurgusuyla birlikte aktarılır. Bu betimlemelerde siyasal saygınlık, yaşa ya da kurumsal konuma değil, bedensel kapasiteye ve savaşa yeteneğine bağlanır. Yakınların ölümünde yüzün kesilmesi ve kanla gözyaşının birlikte akıtılması gibi yas pratikleri (Ligeti, 1986, p. 200), yalnızca duygusal bir tepki değil; güç, dayanıklılık ve fedakârlık üzerinden kurulan bir siyasal değerler dünyasının ifadesi olarak okunabilir. Bu bağlamda bedensel dayanıklılık, siyasal meşruiyetin görünür bir ölçütü hâline gelir.

Bu meşruiyet dili, siyasal iktidarı soyut bir otorite olarak değil, doğrudan deneyimlenen bir güç ilişkisi olarak kurar. Atlı savaş, bedensel beceri ve risk alma kapasitesini ön plana çıkararak siyasal otoritenin kişisel niteliklerle özdeşleşmesine yol açar. Siyasal liderlik, bu çerçevede, düzeni temsil eden bir makamdan ziyade, kolektif cesaretin ve askeri başarının cisimleştiği bir figür olarak algılanır. Bu durum, siyasal iktidarın sürekliliğini kurumsal mekanizmalardan çok, tekrar eden savaş deneyimleri ve paylaşılan bedensel pratikler üzerinden güvence altına alır.

Göktürk Yazıtlarında siyasal düzen, daha geniş bir düzen fikri içinde temellendirilir. Bilge Kağan'ın ataları Bumin ve

İstemi Kağan'a atıfla dile getirdiği anlatı, siyasal iktidarı gökyüzü ile yeryüzü arasındaki düzenin tesisine bağlar (Ross, 1930, p. 864). Bu söylemde iktidar, toplumsal bir sözleşmenin ya da hukuki bir düzenlemenin sonucu olarak değil; savaş, kahramanlık ve düzen kurma kapasitesiyle hak edilen bir konum olarak sunulur. Böylece bedensel güç ve askeri başarı, yalnızca pratik bir üstünlük değil, daha geniş bir düzen anlayışı içinde meşruiyet kazanan unsurlar hâline gelir.

Ancak bu meşruiyet dili, tarihsel olarak sabit kalmaz. Göçebe yaşamdan yerleşik düzene ve İslami normlara doğru yönelen toplumsal dönüşümler, siyasal otoritenin nasıl meşrulaştırıldığına dair yeni beklentiler üretir. Örneğin Dede Korkut anlatıları, bu dönüşümün kültürel izlerini açık biçimde taşır. Atlı kahramanlık anlatıları sürmekle birlikte, siyasal ve toplumsal düzen artık bilge, arabulucu ve yaşlı bir figür üzerinden anlamlandırılır (Ergin, 1986). Dede Korkut'un sorun çözücü ve öğüt verici konumu, siyasal iktidarın yalnızca fiziksel güç ve askeri başarıyla değil, ahlaki rehberlik ve toplumsal uzlaşıyla da ilişkilendirilmeye başlandığını gösterir.

Bu dönüşüm, göçebe siyasal iktidarın ortadan kalktığını değil, meşruiyet dilinin yeniden kodlandığını düşündürür. At merkezli bir siyasal düzen anlayışı tamamen terk edilmez; ancak yerleşik düzenin gerektirdiği normatif çerçeveler içinde yeniden yorumlanır. Böylece siyasal iktidar, bedensel güç ve kahramanlık etrafında kurulan meşruiyet anlayışı ile ahlaki otorite ve toplumsal denge beklentileri arasında giderek daha karmaşık bir ilişki içinde şekillenir.

4. YERLEŞİK DÜZENLE KARŞILAŞMA: SİYASAL OTORİTENİN YENİDEN KURULMASI

Göçebe siyasal iktidarın yerleşik düzenlerle karşılaşması, en belirgin etkisini siyasal meşruiyetin tanınma biçimlerinde gösterir. Göçebe yaşam bağlamında iktidar, bedensel güç, askeri beceri ve kahramanlık üzerinden tanımlanırken; yerleşik düzen, siyasal otoriteden düzen kurma, arabuluculuk ve toplumsal dengeyi gözetme gibi farklı nitelikler talep eder. Bu karşılaşma, iktidarın maddi zemininin ortadan kalkmasına değil, meşruiyet ölçütlerinin yeniden düzenlenmesine yol açar.

Bu dönüşüm, anlatı geleneğinde açık biçimde izlenebilir. Dede Korkut anlatıları, atlı kahramanlık dünyasının hâlâ merkezi bir yer tuttuğunu; ancak siyasal ve toplumsal düzenin artık yalnızca askeri başarıyla değil, bilgelik ve uzlaşma üretme kapasitesiyle de anlamlandırıldığını gösterir. Dede Korkut figürü, kahramanların üstünde bir konumda yer alır; savaşan değil, konuşan; güç kullanan değil, düzen sağlayan bir otoriteyi temsil eder (Ergin, 1986).

Bu anlatı çerçevesinde siyasal iktidar, kişisel cesaretin doğrudan uzantısı olmaktan çıkarak, topluluk adına konuşabilme ve çatışmaları yönetebilme yeteneğiyle ilişkilendirilir. Kahramanlık değersizleşmez; ancak tek başına yeterli olmaktan çıkar. Böylece siyasal meşruiyet, bedensel güce dayalı tanınma biçimleri ile ahlaki ve toplumsal otorite beklentileri arasında yeni bir denge arayışı içine girer.

Bu yeniden tanımlama, göçebe iktidar mirasının yerleşik düzen içinde tamamen çözümlenmesini değil, dönüştürülerek varlığını sürdürmesini mümkün kılar. At merkezli siyasal anlayış, bu bağlamda, eski meşruiyet ölçütlerini olduğu gibi korumaz; ancak yerleşik düzenin talep ettiği yeni siyasal rollerle birlikte yeniden anlam kazanır.

5. ATLI ASKERİ KAPASİTE VE YERLEŞİK İKTİDARIN GERİLİMİ

At merkezli askeri kapasite, göçebe iktidarın yerleşik siyasal düzenlerle kurduğu ilişkide hem vazgeçilmez bir güç kaynağı hem de sürekli bir sorun alanı oluşturmuştur. Atlı savaş teknikleri, hız, mesafe ve manevra kabiliyeti sayesinde yerleşik ordular karşısında belirli üstünlükler sağlamış; bu üstünlük, farklı tarihsel bağlamlarda benzer sonuçlar doğurmuştur. Ancak aynı askeri kapasite, yerleşik iktidarın denetim, süreklilik ve merkezileşme talepleriyle her zaman uyumlu değildir.

Yerleşik iktidar, gücün belirli bir merkezde toplanmasını, askeri emeğin düzenli biçimde kayda alınmasını ve hiyerarşik denetim mekanizmalarıyla kontrol edilmesini gerektirir. Buna karşılık atlı savaşa dayalı askeri güç, yüksek özerklik, hızlı yer değiştirme ve gevşek bağlara dayanan bir örgütlenme mantığı üretir. Bu durum, atlı askerlerin yerleşik iktidarlar açısından hem gerekli hem de zor yönetilebilir aktörler hâline gelmesine yol açar. Askeri etkinlik, siyasal iktidarın sürdürülmesi için vazgeçilmezdir; ancak bu etkinliğin sürekli ve merkezi biçimde denetlenmesi, yerleşik düzen açısından kalıcı bir sorun teşkil eder.

Bu gerilim, Orta Çağ İslam dünyasında Türk kökenli atlı askerlerin kullanımı üzerinden açık biçimde gözlemlenebilir. Abbasiler döneminde atlı askeri becerilere sahip topluluklar, yerleşik siyasal yapılar içinde askeri emek sağlayan aktörler olarak öne çıkmıştır (Parry 1982, p. 828). Bu askerler, yerleşik iktidarın askeri ihtiyaçlarını karşılarken, aynı zamanda bu iktidarın denetim kapasitesinin sınırlarını da görünür kılmıştır. Atlı askerlerin bağlılık ilişkileri, kalıcı kurumsal bağlardan çok, kişisel sadakat, ganimet ve askeri başarı üzerinden şekillenmiştir. Bu durum, yerleşik iktidarın düzenli ve sürekli denetim mekanizmalarıyla yapısal bir uyumsuzluk yaratmıştır.

Atlı askeri kapasitenin yarattığı bu ikili durum, siyaset iktidarın nasıl işlediği sorusunu daha da karmaşık hâle getirir. Bir yandan yerleşik iktidar, askeri gücünü sürdürebilmek için atlı kapasiteye dayanmak zorundadır; diğer yandan bu gücün sağladığı özerklik ve hareket alanı, merkezi denetimi zayıflatır. Bu nedenle at, yerleşik iktidar açısından yalnızca askeri bir araç değil, aynı zamanda siyaset otoritenin sınırlarını belirleyen bir unsur olarak işlev görür. Atlı askerler, iktidarın uygulanmasını mümkün kılarken, aynı anda bu iktidarın mutlaklaşmasını da engelleyen bir etki üretir.

Bu gerilim yalnızca askeri alanda kalmaz; siyaset kimlik ve kolektif adlandırma biçimlerini de etkiler. “Türk” adının tarihsel kullanımları, sabit ve açık biçimde tanımlanmış bir etnik bilince işaret etmekten uzaktır. Nitekim Peter Golden’ın da belirttiği gibi, Orta Çağ Türk topluluklarının etnik bilinçlerine ilişkin veriler son derece sınırlıdır ve “Türk” etnoniminin erken dönem kullanımları bilim dünyasında tartışmalı olmaya devam etmektedir (Golden, 1992, pp. 116-117). Kavramın etimolojisine dair farklı yaklaşımlar da bu belirsizliği pekiştirir. Németh (1927, pp. 275-281), “Türk” adının kökenini güç ve kudret anlamlarıyla ilişkilendirirken, Tekin (1968, pp. 387-388) bu terimin etnik bir içerik taşıdığını ileri sürmektedir. Buna karşılık bazı araştırmacılar, terimin etnik bir kimliği değil, daha genel bir nitelik veya tanımlamayı ifade ettiğini savunur. Bu nedenle “Türk” etnonimi etrafında ne ortak bir tanım ne de akademik bir uzlaşma bulunmaktadır (Golden, 1992: 117).

Clauson’un etimolojik çözümlemesi, bu tartışmayı farklı bir düzleme taşır. Clauson (1962, pp. 93-101; 1972, pp. 542-543), “Türk” kelimesinin doğrudan fiziksel güçten ziyade olgunluk ve yetkinlik hâlini ifade ettiğini ileri sürer. Bu yorum, terimin zorunlu olarak bir etnik kimliği ya da ham kuvveti tanımladığı varsayımını reddeder. Buna rağmen, “Türk” adının askeri kapasite, savaşçı nitelikler ve siyaset güçle

ilişkilendirilmesi hem tarihsel anlatılarda hem de modern ulusal tarih yazımında etkisini sürdürmüştür.

Bu durum, “Türk” adının etnik bir özden çok, belirli bir askeri ve siyasal işlev üzerinden tanındığını düşündürmektedir. Atlı savaş becerisi ve askeri etkinlik, bu adın farklı siyasal bağlamlarda benzer biçimlerde anlam kazanmasını sağlamış; böylece kolektif adlandırma, yerleşik iktidar düzenleri içinde sabit bir kimlikten ziyade, işlevsel bir rol olarak dolaşıma girmiştir. Bu işlevsel tanınma biçimi, atlı askeri kapasitenin yerleşik iktidarlar için neden hem vazgeçilmez hem de sürekli denetlenmesi güç bir unsur olduğunu açıklayan gerilimin önemli bir parçasıdır.

Bu çerçevede atlı askeri kapasitenin yerleşik iktidarla kurduğu ilişki, bir “entegrasyon” süreci olarak okunamaz. Aksine bu ilişki, karşılıklı bağımlılık ve sürekli gerilim üreten bir etkileşim biçimi olarak değerlendirilmelidir. Yerleşik iktidar, atlı gücü kendi yapısına dâhil etmeye çalıştıkça, bu gücün özerkliği ve esnekliği yeniden görünür hâle gelir. Bu durum, siyasal iktidarın hangi koşullarda merkezileşebileceği ve nerede sınırlandığı sorularını sürekli olarak gündemde tutar.

Bu bağlamda at, göçebe iktidarın maddi temeli olmaktan çıkarak, yerleşik iktidar düzenleri içinde bir gerilim unsuru hâline gelir. Atlı askeri kapasite, siyasal iktidarın sürdürülmesini mümkün kılar; ancak aynı zamanda bu iktidarın tam denetim altına alınmasını da zorlaştırır. Bu ikili işlev, göçebe ve yerleşik siyasal mantıklar arasındaki ilişkinin neden kalıcı biçimde çatışmalı ve müzakereye açık kaldığını açıklamaya yardımcı olur.

6. GEÇİŞ ANLARI, DENETİM SORUNU VE SİYASAL ÇATIŞMALAR

At merkezli askeri kapasitenin yerleşik iktidar düzenleriyle kurduğu gerilim, belirli tarihsel kesitlerde açık siyasal çatışmalar biçiminde görünür hâle gelir. Göçebe iktidar mantığı ile yerleşik düzenin süreklilik, normatiflik ve merkezi denetim talepleri arasındaki uyumsuzluk, yalnızca askeri alanda değil, toplumsal örgütlenme ve dini pratikler düzeyinde de etkisini gösterir. Bu bağlamda isyanlar, merkezden kopuk topluluklar ve heterodoks inanç biçimleri, siyasal iktidarın sınırlarının somutlaştığı alanlar olarak değerlendirilmelidir.

Yerleşik iktidar, siyasal otoritenin sürdürülebilirliği için nüfus, vergi, toprak ve askerlik üzerinde düzenli ve sürekli bir denetim kurmayı hedefler. Bu denetim, kayıt altına alma, yerleşik yaşamı teşvik etme ve normatif çerçeveleri güçlendirme yoluyla işler. Buna karşılık at merkezli yaşamın sağladığı askeri hareket alanı ve görece özerklik, bu tür denetim pratiklerinin kalıcı biçimde yerleşmesini zorlaştırır. Göçebe ya da yarı göçebe toplulukların yerleşik iktidar yapılarına tam olarak entegre edilememesi, bu yapısal uyumsuzluğun bir sonucu olarak ortaya çıkar. Akın, yağma ve dönemsel isyanlar, bu çerçevede ahlaki bir düzensizlikten ziyade, siyasal iktidarla kurulan sorunlu ilişkinin görünür biçimleri olarak okunmalıdır (Ortaylı, 1996, pp. 157-158).

Bu gerilim, dini alanla sınırlı olmayan, ancak dini pratiklerde özellikle belirginleşen bir boyut da kazanır. Abdülkadir İnan'ın erken Türk topluluklarına ilişkin çalışmaları, siyasal düzenin yalnızca askeri güçle değil, hayvanla kurulan ilişkiyi düzenleyen inançlar ve ritüeller aracılığıyla da anlamlandırıldığını göstermektedir (İnan, 1976). Yerleşik iktidarla birlikte güçlenen ortodoks yorumlar, siyasal düzenin meşruiyetini normatif ve kurumsal çerçeveler içinde sabitlemeye

yönelirken, at merkezli yaşamla bağlantılı topluluklar daha esnek, yerel ve çoğu zaman merkezden bağımsız inanç pratiklerini sürdürür. On üçüncü yüzyıldan itibaren Anadolu'da görülen heterodoks hareketler, bu bağlamda yalnızca teolojik farklılaşmaların değil, siyasal otoriteyle mesafeli bir toplumsal düzen anlayışının ifadesi olarak da değerlendirilmelidir. Baba İshak ayaklanması ve bu ayaklanmanın ardından şekillenen heterodoks çevreler, yerleşik iktidarın idari ve normatif sınırlarını zorlayan toplumsal güçlerin varlığına işaret eder (Sümer, 1976, p. 210).

Bu tür hareketler, yerleşik iktidarın mutlak ve kesintisiz bir denetim kurmakta zorlandığı alanlarda ortaya çıkan siyasal boşlukları görünür kılar. At merkezli askeri beceri, bu topluluklara yalnızca fiziksel bir güç değil, aynı zamanda siyasal pazarlık kapasitesi de kazandırır. Yerleşik iktidar, bu güçleri kimi zaman bastırmak, kimi zaman ise dolaylı biçimde tanımak ve bütünleştirmek zorunda kalır. Bu durum, siyasal otoritenin tek yönlü bir tahakküm ilişkisi olarak değil, sürekli yeniden kurulan ve müzakere edilen bir ilişki biçimi olarak işlediğini göstermektedir.

Bu çerçevede göçebe iktidardan yerleşik iktidara geçiş, doğrusal ve kesintisiz bir süreç olarak kavranamaz. Aksine bu geçişler, çatışmalarla, geri dönüşlerle ve uyumsuzluklarla şekillenen karmaşık tarihsel süreçlerdir. At, bu geçiş anlarında yalnızca askeri bir unsur olarak değil, yerleşik iktidarın denetim kapasitesini sürekli sınavan ve siyasal otoritenin sınırlarını görünür kılan bir etken olarak ortaya çıkar. At merkezli askeri kapasite, yerleşik iktidarın kurulmasını mümkün kılarken, aynı zamanda bu iktidarın tam anlamıyla yerleşmesini ve merkezî denetim altında istikrara kavuşmasını zorlaştıran dinamikleri de beraberinde getirir.

Bu nedenle atın siyasal işlevi, göçebe iktidar biçimlerinin ortadan kalkmasıyla birlikte sona ermez. Tam tersine, at, yerleşik iktidar düzenleri içinde gerilim, çatışma ve müzakere üreten bir unsur olarak varlığını sürdürür. Geçiş anları, bu ikili işlevin en açık biçimde gözlemlenebildiği tarihsel kesitlerdir ve siyasal iktidarın yalnızca nasıl kurulduğunu değil, hangi koşullarda sınırlanabildiğini de açıklığa kavuşturur.

7. SONUÇ

Orta Asya bozkırlarında şekillenen at merkezli yaşam, yalnızca bir üretim ya da ulaşım pratiği değil, siyasal gücün kurulma ve tanınma biçimlerini belirleyen temel bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda at, göçebe iktidarın maddi zemini olduğu kadar, siyasal meşruiyetin bedensel beceri, askeri etkinlik ve düzen kurma kapasitesiyle ilişkilendirildiği bir siyasal mantığın da taşıyıcısıdır.

Çalışma boyunca gösterildiği üzere, atlı askeri kapasite yerleşik iktidar düzenleriyle kurduğu ilişkide çift yönlü bir işlev görür. Bir yandan yerleşik siyasal yapılar için vazgeçilmez bir askeri kaynak sağlar; diğer yandan bu kapasitenin sağladığı özerklik ve hareket alanı, merkezi denetimin sınırlarını sürekli olarak zorlar. Bu nedenle göçebe iktidardan yerleşik iktidara geçiş, doğrusal bir dönüşüm ya da basit bir entegrasyon süreci olarak kavranamaz. Aksine bu geçişler, süreklilikler, kırılmalar ve müzakerelerle şekillenen çatışmalı süreçlerdir.

“Türk” adının tarihsel kullanımları etrafındaki belirsizlik de bu bağlamda yeniden anlam kazanır. Etnik özden ziyade askeri ve siyasal işlevler üzerinden dolaşıma giren bu adlandırma, atlı savaş becerisiyle kurulan bir tanınma biçimini yansıtır. Bu durum, kolektif kimliğin sabit bir etnik bilinçten çok, belirli siyasal ve askeri rollere bağlı olarak şekillendiğini düşündürür. At, bu sürecin merkezinde yer alarak hem siyasal gücün

kurulmasını mümkün kılmış hem de bu gücün mutlaklaşmasını sınırlandıran bir etki üretmiştir. Erken dönemlerde atlı askeri kapasite, siyasal iktidarın maddi ve işlevsel bir unsuru olarak ortaya çıkarken, modern dönemde bu kapasite giderek doğallaştırılmış bir kolektif nitelik olarak sunulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, “Her Türk asker doğar” söylemi, askeri becerilerin tarihsel süreç içinde nasıl özelleştirildiğini ve siyasal bir kimlik anlatısının parçası hâline getirildiğini çarpıcı biçimde ortaya koyar (Kınlı & Özgören Kınlı, 2020).

Yerleşik iktidarın normatif, idari ve dini çerçeveleri güçlendirme çabaları karşısında ortaya çıkan isyanlar, heterodoks inanç pratikleri ve merkezden kopuk topluluklar, bu gerilimin somut tezahürleri olarak okunmalıdır. Bu tür çatışmalar, göçebe yaşamın “düzensizliği”nin değil, at merkezli bir siyasal mantığın yerleşik iktidar biçimleriyle uyumsuzluğunun göstergesidir. Dolayısıyla at, yalnızca askeri başarıyı değil, siyasal otoritenin nerede ve nasıl sınırlandığını da görünür kılar.

Sonuç olarak bu çalışma, atın siyasal işlevini tarihsel bir arkaizm ya da kültürel bir sembol olarak değil, siyasal iktidarın maddi koşullarını, meşruiyet biçimlerini ve sınırlarını şekillendiren dinamik bir unsur olarak ele almayı önermektedir. At merkezli askeri kapasite, göçebe iktidarın sona ermesiyle birlikte ortadan kalkmamış; yerleşik iktidar düzenleri içinde gerilim, müzakere ve çatışma üreten bir unsur olarak varlığını sürdürmüştür. Bu süreklilik, siyasal iktidarın tarihsel olarak nasıl kurulduğunu anlamak kadar, hangi koşullarda sınırlanabildiğini kavramak açısından da belirleyici bir öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

- Clauson, G. L. M. (1962). The concept of strength in Turkish. In J. Eckmann, A. S. Levend, & M. Mansuroğlu (Eds.), *Németh Armağanı* (pp.93-101). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Clauson, G. L. M. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Divitçioğlu, S. (1987). *Kök Türkler (Kut, küç ve ülüğ)*. İstanbul: Ada Yayınları.
- Emiroğlu, K., & Yüksel, A. (2009). *Yoldaşımız at*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ergin, M. (1986). *Dede Korkut kitabı: Metin-sözlük*. İstanbul: Ebru Yayınları.
- Golden, P. B. (1992). *An introduction to the history of the Turkic peoples: Ethnogenesis and state-formation in medieval and early modern Eurasia and the Middle East*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Hassan, Ü. (1985). *Eski Türk toplumu üzerine incelemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk dini tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmud. (1982). *Compendium of the Turkic dialects*. Cambridge, MA: Harvard University Printing Office.
- Kınlı, Onur & Özgören Kınlı, İ. (2020). Is every Turk born a soldier? A historical-processual analysis. *Historical Social Research*, 45(1), 65–86. doi:10.12759/hsr.45.2020.1.65-86
- Ligeti, L. (1986). *Bilinmeyen İç Asya*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

- Németh, G. (1927). Der Volksname Türk. *Körösi Csoma Archivum*, 2(4), 275–281.
- Ortaylı, İ. (1996). *Türkiye idare tarihine giriş*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Parry, V. J. (1982). Warfare. In P. M. Holt, A. K. S. Lambton, & B. Lewis (Eds.), *The Cambridge history of Islam* (Vol. 2B, pp. 824–850). Cambridge: Cambridge University Press.
- Rásonyi, L. (1971). *Tarihte Türklük*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Ross, E. D. (1930). The Orkhon inscriptions: Being a translation of Professor Vilhelm Thomsen's final Danish rendering. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 5(4), 861–876.
- Sümer, F. (1976). *Safevi Devleti'nin kuruluşu ve gelişmesinde Anadolu Türkleri'nin rolü: Şah İsmail ile halefleri ve Anadolu Türkleri*. Ankara: Güven Matbaası.
- Tekin, T. (1968). *A grammar of Orkhon Turkic*. Bloomington, IN:Indiana University Press.
- Tekin, T. (1988). *Orhon yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Togan, I. (1998). *Flexibility and limitation in steppe formations: The Kerait Khanate and Chinggis Khan*. Leiden: E. J. Brill.

İNTERNET SOSYAL MEDYA VE YAPAY ZEKANIN DEMOKRASIYE ETKİLERİ

Suat SÖYLEMEZ¹

1. GİRİŞ

Kökleri daha eskiye dayanmakla birlikte, 2000'lerin başından itibaren etkili olan internet, 2010'larda akıllı telefonların yaygınlaşmasıyla birlikte altın çağını yaşamaya başlayan sosyal medya ve son olarak da 2020'lerden sonra hayatımıza giren yapay zeka teknolojileri, hayatımızın kimi yönleri açısından kolaylaştırıcı birtakım etkilere sahip olsa da beraberinde birçok siyasal, etik, sosyal ve hukuki riskleri de getirmektedir. Bu bağlamda bilimsel ve teknolojik gelişmelerin insanlığa etkilerinin, fırsatları ve riskleri içeren iki yönü olduğunu söylemek mümkündür. Teknolojik gelişmelerin bu iki yönlü etkisi ekonomik, sosyal, kültürel vb. pek çok alanda görülebildiği gibi demokrasi bağlamında da görülmektedir. Bu nedenle, yaşanan bu teknolojik gelişmelerin insanlığı etkilediği diğer alanlarda olduğu gibi, demokrasiye etkileri bağlamında da, insanlığın faydasına yönelik olarak kullanılması gerekir. Bu yönde etkili adımların atılabilmesi için devletlerin iş birliği yapmaları ve bu alanda faaliyet gösteren teknoloji şirketlerine yönelik güçlü yaptırımları olan hukuki çerçeveler oluşturmaları gerekir. Ancak bu konudaki güncel gelişmeleri dikkate aldığımızda, çeşitli uluslararası kuruluşların ve sivil toplum örgütlerinin yapay zekanın insanlığa olumsuz etkilerini önlemeye yönelik çalışmaları olduğunu görmekler birlikte, temelde yapay

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0009-0000-4910-209X.

zeka teknolojilerinin etik kaygılardan bağımsız olarak geliştirilmeye devam ettiğini görmekteyiz. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı internet, sosyal medya ve yapay zeka teknolojilerindeki hızlı ilerlemenin oluşturduğu insani risklere dikkat çekmek ve bu risklere karşı alınabilecek önlemleri vurgulamaktır. İnternet, sosyal medya ve yapay zeka teknolojilerinin hızlı ve denetimsiz ilerlemesinin oluşturduğu riskler bağlamında siyasal manipülasyondan işgücü kaybı ve ekonomik eşitsizliğin artmasına, kişisel veri güvenliğinin sağlanmasından yapay zeka teknolojilerinin çevresel etkilerine kadar birçok başlıktan bahsetmek mümkündür. Bu bağlamda seçmenlerin kişisel verilerinin hukuka aykırı bir şekilde kullanılarak analiz edilmesi ve kişiye özel propaganda araçlarıyla seçimlerin manipüle edilmesi, yapay zekanın demokratik seçimler açısından oluşturduğu önemli bir risktir. Aynı şekilde yapay zeka tarafından oluşturulan sahte ses ve görüntülerle bazı adayların karalanması yoluyla da seçmen tercihleri yönlendirilebilmektedir. Yapay zeka destekli bot hesaplar kullanılarak sosyal medyada bazı fikirler gerçekte olduğundan çok daha popüler gösterilebilmekte ve bu yolla kamuoyu yönlendirilebilmektedir. Yapay zekanın denetimsiz ilerlemesinin oluşturduğu riskler sadece demokratik seçimlerin manipüle edilmesiyle de sınırlı değildir. Aynı zamanda yüz tanıma sistemleri, biyometrik veri analizi, telefon takip yazılımları gibi araçlarla devletlerin toplumu gözetlemesini tarihte görülmemiş ölçüde kolaylaştırmaktadır. Bu olanaklar otoriter hükümetler tarafından muhaliflerini baskı altına almak için kullanılmakta ve siyasal sistemi daha da otoriterleştirmektedir. Bu bağlamda, eğitildiği veri setine bağlı olarak önyargı ve ayrımcılığı yayması, otonom silah sistemlerinde kullanılmasıyla ortaya çıkabilecek ciddi insani kayıplar da, yapay zekanın oluşturabileceği önemli insani riskler arasındadır.

İnternet, sosyal medya ve yapay zeka teknolojilerindeki hızlı gelişmelerin sanattan, spora, istihdamdan, sağlık ve çevre politikalarına kadar önemli etkilerinin yaşandığı bir döneme şahit oluyoruz. 2000’li yıllarda başlayan bu hızlı teknolojik değişim süreci şüphesiz ki birçoğumuzun hayatını kolaylaştırıyor ve daha konforlu hale getiriyor. Akıllı telefonlarla bilgiye daha kolay ulaşabiliyor, daha rahat iletişim kurabiliyor, bilmediğimiz yerlerde yolumuzu bulabiliyoruz. Akıllı saatler ve gözlükler gibi giyilebilir teknoloji ürünleri sayesinde yaptığımız yürüyüşlerde adımlarımızı sayabiliyor, nabzımızı ölçebiliyor farklı dilleri konuşan insanlarla, bu ürünlerin sağladığı simultane tercüme imkanları sayesinde diyalog kurabiliyoruz. Bu özellikleri sayesinde bu teknolojileri hızla benimsiyor ve kullanmaya başlıyoruz. Stanford Üniversitesi tarafından yıllık olarak yayımlanan Yapay Zeka İndeksinin 2026 verilerine göre, küresel nüfusun %53’ü yapay zeka uygulamalarını kullanıyor, kurumsal kullanım açısından bu oran %88’ler düzeyinde ve her beş üniversite öğrencisinden dördü yapay zeka kullanıyor (Stanford 2026). Bireysel ve kurumsal kullanım oranında kısa süre içerisinde yaşanan bu hızlı artışın arkasında yapay zekanın birçok sorunu çözeceğine ve hayatımızı kolaylaştıracağına duyulan inanç var. Bu anlaşılabilir bir durum, çünkü, günümüzde yapay zekanın hem insanlığın ortak sorunlarının çözümü açısından, hem de bireysel hayatımızı kolaylaştırmak açısından bizlere avantaj sağlayan, olumlu etkileri olduğunu biliyoruz.

Örneğin sağlık alanında, derin öğrenme algoritmalarıyla desteklenen yapay zekanın kanser hastalığı konusunda daha hızlı ve kesin teşhis koyabilmemize, hastalığın seyrini takip edebilmemize ve ilaç geliştirmemize destek olabileceği yönünde çalışmalar bulunmaktadır (Marr 2020). Aynı şekilde Avrupa Komisyonu Ortak Araştırmalar Merkezinin 2025 yılında yayınladığı “Yapay Zekanın Bilimsel Araştırmalardaki Rolü” başlıklı rapora göre, yapay zeka, bilimsel araştırma sürecini

temelden dönüştürücü bir etkiye sahiptir. Rapora göre bu etki, gelişmiş analitik veri hesaplama yöntemlerine erişimi kolaylaştırıcı, bilimsel çalışmalarda keşfi hızlandırıcı, disiplinler arası iş birliğini teşvik edici yönleriyle, iklim değişikliğinden sağlığa ve temiz teknolojiye kadar bilimsel araştırmaları güçlendirir (Purificato,E. 2025). Bu çerçevede yaşadığımız hızlı teknolojik gelişmelerin ve özellikle bu gelişmelerin son halkası olarak nitelenebilecek yapay zekanın, bilimsel çalışmalardan, eğitim ve sağlığa, iklim değişikliğinden, üretim süreçlerinde verimliliği artırmaya kadar birçok alanda olumlu etkileri olduğunu görmekteyiz. Yapay zekanın; ekonomik, sosyal, hukuki yararları, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yapay Zeka Araştırma Komisyonu'nun 2026 Mart ayında yayımlanan raporunda da, "Yapay Zekanın Kazanımları" başlığı adı altında, ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir (TBMM Yapay Zeka Araştırma Komisyonu, 2026). Bu konuda ülkemizde yayımlanan en kapsamlı rapor olarak nitelendirebileceğimiz bu çalışmaya göre, yapay zeka; ekonomik alanda, sektörel dönüşüm ve verimlilik artışı sağlayabilir. Sosyal alanda, sağlık hizmetlerinin, teşhis ve tedavi süreçlerini hızlanmasını sağlayabilir. Eğitim ve bilimsel çalışmalar için birçok avantaj içerir, kamu hizmetlerinin sunulmasında verimliliği artırabilir. Hukuki süreçleri hızlandırabilir. Çevrenin ve kültürel mirasın korunmasından tarımsal verimliliğin artırılmasına kadar hemen her alanda önemli yararları olabilir (TBMM Yapay Zeka Araştırma Komisyonu, 2026).

Ancak bu teknolojik değişim sürecinin insanlığa etkileri, sadece tek yönlü olarak avantaj sağlamak ve fırsatlar sunmakla sınırlı değildir. Bugün geldiğimiz noktada, bu gelişmelerin hayatımızın kimi yönleri açısından birtakım olumlu etkileri olsa da beraberinde birçok risk barındırdığı da anlaşılmaktadır. Yaşanan bu değişimler beraberinde birçok, siyasal, etik, sosyal ve hukuki sorunları da getirmektedir, bu nedenle yaşanan bu

gelişmelerin insani değerler açısından taşıdığı risklerin farkına varılması ve bu risklerle mücadele edilmesi gerekiyor. En güncel boyutuyla yapay zeka alanından yaşanan değişimin oluşturduğu riskleri dikkate aldığımızda endişelerimiz daha da artıyor. Bu bağlamda, eğitildiği veri setine bağlı olarak önyargı ve ayrımcılığı yayması, otonom silah sistemlerinde kullanılmasıyla ortaya çıkabilecek ciddi insani kayıplar da, yapay zekanın oluşturabileceği önemli insani riskler arasındadır. Bu riskler, yapay zeka teknolojisinin en önemli uzmanlarından birisi olan Yoshia Bengio öncülüğünde 100’den fazla yapay zeka uzmanının katkılarıyla hazırlanan ve 30 ülke ve uluslararası kuruluş tarafından desteklenen, Uluslararası Yapay Zeka Güvenliği Raporunda, da dile getirilmiştir (Bengio, Y. 2025-2026). Aslında yapay zeka kullanımının, yukarıda belirttiğimiz gibi (Stanford, 2026), bireysel ve kurumsal olarak hızla yaygınlaşmasının, güncel olarak yaşanan ve gelecekte oluşturabileceği potansiyel riskler, bu konudaki çalışmaların birçoğunda dile getirilmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Yapay Zeka Araştırma Komisyonu raporuna göre, yapay zeka; algoritmik önyargı, ayrımcılıktan, veri güvenliğine, şeffaflık ve hesap verilebilirlikten, sosyal eşitsizlik ve dijital uçuruma kadar birçok alanda önemli riskler barındırmaktadır (TBMM Yapay Zeka Araştırma Komisyonu Raporu, 2026).

Bu risklerin dikkate alınarak yapay zekanın insanlığın faydasına yönelik bir teknolojik gelişme olarak kullanılması gerekir. Bu yönde etkili adımların atılabilmesi için devletlerin iş birliği yapmaları ve yapay zeka şirketlerine yönelik güçlü yaptırımları olan hukuki çerçeveler oluşturmaları gerekir. Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu tarafından, 17 Mayıs 2024’te kabul edilen “Avrupa Konseyi Yapay Zeka, Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü Çerçeve Sözleşmesi”, bu amaca yönelik atılan önemli bir adımdır (Avrupa Komisyonu, 2024). Sözleşmeyle yapay zeka alanındaki inovasyon teşvik edilirken, bu sürecin demokrasi,

insan hakları ve hukukun üstünlüğüne zarar vermesini önlemeyi amaçlamaktadır. Ancak bu konudaki güncel gelişmeleri dikkate aldığımızda, çeşitli uluslararası kuruluşların ve sivil toplum örgütlerinin yapay zekanın insanlığa olumsuz etkilerini önlemeye yönelik çalışmaları olduğunu görmekle birlikte (Bengio, Y. 2026, UN 2024, GPAI 2025, TBMM, YZAK, 2026, AK 2024), temelde yapay zeka teknolojilerinin etik kaygılardan bağımsız olarak geliştirilmeye devam ettiğini görmekteyiz. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı yapay zeka teknolojilerindeki hızlı ilerlemenin, demokrasi ve insan hakları özellikle de ifade özgürlüğüne etkilerine dikkat çekmektir.

2. TARİHİ SÜREÇ

Yapay zekanın hızlı ve kontrolsüz ilerlemesinin insanlığı bugün nasıl etkilediği ve daha da önemlisi gelecekte nasıl etkileyebileceğine yönelik önemli tartışmaların yaşandığı bir dönemin içindeyiz. Bu dönem temelde, yerleşik hayata geçişten, yazının kullanılmaya başlanmasına, matbaanın icadından, sanayi devrimine kadar tarihsel süreçte yaşanan değişimlerin insanlığı nasıl etkilediğiyle ilgili tartışmaların en güncel boyutu olarak da değerlendirilebilir. Aslında yaşanan teknolojik değişimlerin insanlığa etkilerine dair tartışmaların kökleri, insanlık tarihinde çok uzun zamanlar boyunca karşımıza çıksa da, ben bu çalışmada özellikle 2000’li yılların başına odaklanmak istiyorum. Günümüzde yaşanan, yapay zekanın sosyal ve siyasal etkilerinin anlaşılabilmesi yönündeki çalışmalar için, bu konunun 2000’lerle birlikte başlayan kişisel bilgisayarların ve internetin yaygınlaşması süreciyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bugün yapay zekanın eğitildiği büyük dil modelleri (LLM) için ihtiyaç duyulan veri havuzunun altyapısı internetin yaygınlaşmasıyla oluşturulmuştur. İnternetin yaygınlaşmasıyla her birimizin bıraktığı dijital ayak izleri

toplanmış ve bunlar bugün yapay zekanın eğitildiği büyük veri havuzlarına dönüşmüştür.

2000'lerin başında internet kullanımının yaygınlaşması beraberinde özgürlük ve demokrasi eğilimlerinin de yaygınlaşacağına dair bir umut ve iyimserlik oluşturdu. Buna göre internet bilgiye erişimin önündeki engelleri kaldıracak, hiyerarşiyi ortadan kaldıracak ve bu da kaçınılmaz olarak toplumlara demokratikleştirecekti. Geleneksel medyadan farklı olarak internet, bireylerin geleneksel medyanın sansür mekanizmalarından bağımsız olarak dünyada olan bütün olaylar hakkında eş zamanlı olarak bilgi sahibi olmalarını ve iletişim kurmalarını sağlayacak ve bu da özgürlüklerin artmasına ve demokrasinin yaygınlaşmasına yol açacaktı. Dönemin Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Bill Clinton 8 Mart 2000 yılında John Hopkins Üniversitesinde yaptığı konuşmada internetin demokrasiyi ve özgürlükleri yaygınlaştıracığından emindi. Bu konuşmada Clinton, internetin yaygınlaşmasının kaçınılmaz olarak özgürlükleri artıracığından ve otoriter hükümetleri demokratikleşmeye zorlayacağından o kadar emindi ki, Çin'in interneti denetim altına almaya yönelik çabalarını jöleyi duvara çivilemeye çalışmak olarak nitelendirdi (Clinton, B. 2000). Sıradan bireylerin bilgiye ulaşmasının ve iletişim kurmalarının kolaylaştığı bu internet döneminin hemen arkasından yine internet tabanlı olan "X", "Youtube", "Facebook", "Instagram" gibi sosyal medya uygulamaları hayatımıza girdi. Akıllı telefonların da hızla gelişimiyle birlikte bu dönemde, internet ve sosyal medya sadece hayatımıza girmekle kalmadı birçoğumuz açısından vazgeçilmez hale geldi. Uluslararası Af Örgütü tarafından 2019 yılında yayımlanan rapora göre, google ve facebook gibi devasa şirketler kullanıcıların dijital yaşamlarını sınırsız gözetlemelerine rağmen sosyal hayata katılabilmek için vazgeçilmez kanallar haline geldiler (Amnesty International, 2019)

Bu uygulamalar sadece bilgiye erişimi kolaylaştırmıyordu, bunun ötesinde, sıradan bireylere içerik üretmek bu içerikleri bütün dünya ile paylaşma imkanı veriyordu. Bu zamana kadar medya karşısında sadece okuyucu veya izleyici olarak pasif konumda olan bireyler içerik üretmek aktif katılımcılar olma imkanına sahip hale geldiler. Bu gelişme, bireysel temele dayanan modern özgürlük anlayışı ve bireysel tercihlere dayanan modern demokrasi açısından çok önemli bir gelişme potansiyeli ortaya çıkarıyordu. Ancak bu potansiyelin bilgiye erişimi, sesini duyurmayı, örgütlenmeyi ve şeffaflığı artırarak bireysel özgürlükleri destekleyip demokrasiyi yaygınlaştırmak gibi tek bir yönü olmadığı kısa süre içerisinde anlaşıldı. Bu teknolojik ilerlemeler aynı zamanda baskı ve otoriterleşmeyi artırmak için de olanaklar sağlıyordu (Freedom House, 2018, 2022, 2025). Yaşanan bu durum insanlık tarihinde görülen diğer teknolojik değişim süreçlerinde olduğu gibi teknolojik bir ikilem yarattı.

Bu ikilem, güncel boyutuyla internet, sosyal medya ve yapay zekanın tek başına özgürleştirici ve demokratik ya da baskıcı ve otoriter olmadığı, yaşanan bu sürecin insanlığı nasıl etkileyeceğinin, bu süreci yönlendiren güçlerin amaçlarına göre belirleneceğiyle ilgiliydi. Bu noktada, yaşanan teknolojik gelişmelerin, insanlığa etkilerinin tek boyutlu olmadığı anlaşıldı. Teknolojik gelişmeler bir taraftan insanlığın sorunlarının çözümü ve ilerlemesi açısından yararlar sağlarken diğer taraftan önemli riskler içermektedir. Bilimin ve teknolojinin ilerlemesini durdurmak ya da yok saymak mümkün değildir. Bu ilerleme hayatımızı etkileyecek, kimi yönlerden kolaylaştırırken birçok risk de oluşturacaktır. Bu gerçek karşısında yapabileceğimiz tek şey, bu ilerlemenin insanlık açısından ortaya çıkardığı riskleri engellemek, faydalı yönlerinin hayata geçirilmesini sağlamaktır. Bunun için internet, sosyal medya ve son olarak da yapay zeka alanında yaşanan

gelişmelerin insanlığı nasıl etkileyeceğine yönelik etik kaygıların dikkate alınması ve buna göre oluşturulacak yasal kuralların hayata geçirilmesi gerekir. Çünkü bu teknolojik değişimin etik ve yasal sınırlamalar olmadan denetimsiz bir şekilde ilerlemeye devam etmesi ve kontrolden çıkması, küresel ölçekte, insanlık açısından son derece önemli riskler barındırmaktadır. Kitlesel işsizlikten, otonom silahların oluşturabileceği insani kayıplara, seçimlerin manipüle edilmesinden, kişisel verilerin yasadışı kullanımına, sahte içeriklerle bireylerin karalanmasından, çevresel etkilere kadar birçok alanda karşımıza çıkabilecek bu riskleri dikkate almak zorundayız (Wef, 2026).

Ancak bu konudaki güncel gelişmelere baktığımızda, sadece kâr amacıyla hareket eden şirketlerin ve otoriter hükümetlerin bu teknolojiyi kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalıştıkları görülmektedir. Palantir teknoloji şirketinin resmi X hesabından yayımladığı manifesto bu konuda önemli bir örnektir. 22 maddelik bu manifestoda demokrasi, çoğulculuk, insan hakları gibi değerler açıkça eleştirilmekte ve bunların batı medeniyetini güçsüzleştirdiği iddia edilmektedir. Manifestoya göre devletler; katılım, şeffaflık, hesap verilebilirlik gibi demokratik süreçlerle alınan kararlarla değil yapay zeka tarafından alınan hızlı ve etkili kararlarla hareket etmelidir. Palantir şirketinin CEO'su Alex Karp tarafından dile getirilen bu görüşlerde önemli olan, yapay zekanın insani değerler ve etik kurallardan bağımsız olarak sadece sert güç ve çıkar odaklı kullanılması gerektiğinin açıkça savunulmasıdır (Palantir, 2026) Bu sadece tek bir şirketin CEO'su tarafından savunulan bir görüş değildir. Günümüzde, yaşanan teknolojik değişimin mutlak olarak iyi olduğunu ve sınırlanmadan ilerlemesi gerektiğini savunan başka görüşler de vardır (Andressen, M. 2023).

Bu bağlamın en güncel boyutu, özellikle yapay zeka ve robotik teknolojilerde yaşanan değişimin sınırlandırılıp sınırlandırılmaması yönündeki tartışmalarla ilgilidir. Teknolojik

iyimserliği benimseyenlere göre, yeni tedavi yöntemlerini keşfederek kanseri bile tedavi edeceği, yeni malzemelerle temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını artıracığı ve çevresel sorunlarla mücadeleyi güçlendireceği, ekonomik büyüme ve verimlilik artışı sağlayacağı vb. gerekçelerle teknolojik ilerlemenin sınırlandırılmaması gerektiği savunulmaktadır. Bu yöndeki bakış açısına göre, teknolojik ilerleme, sadece insanlığın ortak sorunlarını çözmekle kalmayacak, ilerleyen süreçte, insanın biyolojik sınırlarının da aşılmasını sağlayarak insanlığa yeni pencereler açacaktır. Buna göre insan teknoloji sayesinde yaşamını tehdit eden hastalıklardan kurtulacak, daha uzun ve kaliteli bir hayat sürecek, daha üst bir bilince ulaşacak ve insanın ötesine geçecektir. Transhümanizm ve Posthümanizm kavramları çerçevesinde dile getirilen bu düşünceler, yerleşik insan anlayışının da sorgulandığı felsefi boyutlara sahiptir.

Ancak, teknolojik değişimin zaten insanlığın faydasına olacağını kabul ederek, bu konudaki etik kaygıları görmezden gelmenin oluşturduğu riskler, yukarıda belirttiğimiz gibi birçok araştırma tarafından ortaya konulmuştur (Bengio, Y. 2026, UN 2024, GPAI 2025, TBMM, YZAK, 2026, AK 2024). Bu nedenle insanlığın geleceği açısından, teknolojik değişimin özellikle de en güncel boyutuyla yapay zekanın, tamamen kontrolsüz ve hiçbir yasal sınırlamaya tabi olmadan ilerlemesinin engellenmesi gerekir. Bu da ancak, söz konusu teknolojik ilerlemenin uluslararası iş birliğine dayanan kurallarla sınırlandırılmasıyla mümkündür (Avrupa Konseyi, 2024). Bu kurallar demokrasi, insan hakları, çoğulculuk gibi insanlığın ortak değerlerini korumaya yönelik olmalıdır. Bu yönde kuralların hayata geçirilebilmesi uluslararası toplumun bu konuda uzlaşmasına bağlıdır. Bu uzlaşma da demokratik yöntemlerle sağlanabilir.

Bu teknolojik değişim sürecinden bir an önce ekonomik ve siyasal güç elde etmek isteyen ticari yapıları ve bu ilerlemenin

sağladığı imkanları kendi siyasal çıkarları için kullanan hükümetleri dikkate alınca, bunun oldukça zor bir iş olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü riskli yönlerini demokratik süreçlerle, alınan kararlarla engellemeye çalıştığımız teknolojik ilerleme, demokrasinin işleyişi açısından da etkili olmaktadır. Bu nedenle bu teknolojilerin demokrasiyi nasıl etkilediğinin anlaşılması önem taşımaktadır.

3. İNTERNET, SOSYAL MEDYA VE YAPAY ZEKANIN DEMOKRASİYE ETKİLERİ

Demokrasi sadece seçimlerin düzenli aralıklarla yapıldığı ve hükümetin vatandaşların oylarıyla seçildiği bir sistem olarak nitelendirilemez. Gerçek anlamda demokrasi vatandaşların, başta ifade özgürlüğü olmak üzere bütün temel hak ve özgürlüklerinin mutlak hukuki güvenceye sahip olduğu, bilgiye ulaşabildiği, örgütlenebildiği, eleştirebildiği, siyasal karar alma süreçlerine katılabildiği, kuvvetler ayrılığı ve hukukun üstünlüğünün temel olduğu bir sistemin uygulanabilmesiyle mümkündür (Avrupa Konseyi 2023). Bu nedenle bir siyasal sistemin gerçek anlamda demokrasi olarak nitelendirilebilmesi için; temel hak ve özgürlüklerin anayasal güvenceye sahip olması ve bu güvencenin uygulanması, hukukun üstünlüğünün sağlanması, kuvvetler ayrılığının hayata geçirilmesi ve yönetimde katılım, çoğulculuk, şeffaflık, hesap verilebilirlik ilkelerinin benimsenmesi gerekir. Aslında bu ilkelerin her biri birbirleriyle karşılıklı ilişki içindedir. Birinin uygulanabilmesi diğerine bağlıdır. Hukukun üstünlüğünün ve kuvvetler ayrılığı çerçevesinde yargı bağımsızlığının sağlanamadığı bir sistemde temel hak ve özgürlüklerin herkes tarafından kullanılması mümkün olmayacaktır. Aynı şekilde böyle bir sistemde şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim yapısının hayata geçirilmesi de olanaksızdır. Yapılan tüm bu değerlendirmeler bizi, demokrasiyi sadece

seçimlerle sınırlı tek boyutlu bir sistem olarak değil birçok farklı bileşenin birlikte hayata geçirilmesi gereken çok boyutlu bir sistem olarak anlamamız gerektiği sonucuna götürür.

Bu çok boyutlu anlamıyla demokrasi, internet, sosyal medya ve yapay zeka teknolojileri arasında birçok kesişim noktası bulunmaktadır. Oldukça yeni olan yapay zeka uygulamaları demokratik süreçleri pek çok farklı noktalardan etkilemektedir. Bu etkilerin bazıları demokrasi açısından önemli riskler oluşturmakla birlikte bazıları da demokrasiyi güçlendirebilecek niteliktedir. İnternet, sosyal medya ve yapay zekanın demokrasinin güçlenmesi açısından sağladığı en önemli avantajlardan birisi, bilgiye erişimi kolaylaştırmasıdır. Buna göre özellikle genç nesiller bilgi ve habere ulaşmak için, Youtube, Tiktok, X ve çeşitli podcastler gibi sosyal mecraları kullanmaktadır. Bu durum televizyon ve gazeteler gibi geleneksel medya araçlarının bilgi ve habere ulaşım alanındaki tekellerinin kırılmasını sağlamaktadır. Bu sayede vatandaşlar geleneksel medya araçlarından bağımsız olarak, alternatif kanallardan sansürsüz bilgi ve habere ulaşma imkanına sahip olabilmektedir (Newman 2025). Buna ek olarak yapay zekanın; “metin özetleme”, “anlık çeviri”, “basitleştirilmiş dil anlatımı” gibi özelliklerinin genç kullanıcılar tarafından karmaşık politik gelişmeleri ve uzun yasa tasarılarını anlamak için kullanıldığı da raporlanmıştır (Julia, 2025). Bu noktada söz konusu teknolojik gelişmelerin alternatif kanallar yaratarak bilgiye erişimi kolaylaştırdığı söylenebilir. Tek taraflı ve vatandaşları yönlendirme amacıyla yapılan manipülasyon haberlerin dışında, gerçek bilgiye ulaşabilmek demokrasi açısından son derece önemlidir. Gerçek bir demokrasi ancak vatandaşların bilgiye erişebildiği ve bu bilgi ve kanaatlerle siyasal tercihlerini oluşturup yansıtabildiği süreçlerin var olması sayesinde meşruiyet kazanabilir.

İnternet, sosyal medya ve yapay zekanın, alternatif kaynaklar oluşturarak bilgiye erişimi kolaylaştırması demokrasiyi güçlendirici bir potansiyele sahiptir. Aynı yönde yapay zekanın dil bariyerlerini aşarak uluslararası kültürel, ekonomik, sosyal, siyasal gelişmelerin anlaşılmasını kolaylaştırması da demokrasiyi güçlendirebilecek etkiler oluşturabilir. Bu etkiler, demokratik katılımın artırılmasından şeffaflığın sağlanıp ve hesap verilebilirliğin güçlendirilmesine kadar çeşitli alanlarda ortaya çıkabilir. Bu teknolojileri kullanan insan sayısının son derece hızlı bir şekilde arttığını da (Stanford 2026) dikkate aldığımızda, bu sürecin demokrasiyi güçlendirici bir potansiyele sahip olduğu söyleyebiliriz.

Ancak güncel etkileri çerçevesinde, internet, sosyal medya ve yapay zekanın, sadece özgürlükleri artırıp, demokrasiyi güçlendirici yönde çalıştığını söylemek mümkün değildir. Tam tersine 2000’li yıllardan itibaren etkili olmaya başlayan bu gelişmelerin, kaçınılmaz olarak özgürlükleri artırıp demokrasiyi güçlendireceğine yönelik ütopyik beklenti, kısa sürede yerini distopyik kaygıların daha da arttığı bir sürece bırakmıştır. Çünkü yaşanan gelişmeler göstermiştir ki; teknolojik ilerleme yalnızca bilgiye erişimi kolaylaştırmakla kalmamakta aynı zamanda sahte bilgilerle manipülasyonu da artırmaktadır. Avrupa Parlamentosu Araştırma Servisi’nin 2025 Aralık ayında yayımladığı rapora göre, 2025 yılı ortası itibarıyla internet içeriklerinin yarısından fazlası sentetik hale gelmiştir. Bu da, yapay zeka tarafından oluşturulan sahte içeriklerle yapılan manipülasyonu demokratik süreçler açısından son derece önemli bir tehdit haline getirmektedir (EPRS, 2025). Uygulamada yapay zeka tarafından oluşturulan ve gittikçe daha gerçekçi hale gelen ses ve görüntülerle bazı adaylar karalanmakta, bazı adaylar ön plana çıkarılmakta ve böylece seçmen tercihleri manipüle edilebilmektedir. Yapay zekanın demokrasiye yönelik tehditleri sadece sahte içerikler oluşturarak bilgi manipülasyonu yapmakla

da sınırlı değildir. Sahte içerik üretme konusundan son derece başarılı olana yapay zeka teknolojisi aynı zamanda büyük verileri (Big Data) analiz etme konusunda da çok başarılıdır. Bu da, çeşitli yollarla ele geçirilen kişisel verilerin yapay zeka tarafından analiz edilerek kişiye özel propaganda araçlarıyla seçmen tercihlerinin manipüle edilmesi, yapay zekanın demokratik seçimler açısından oluşturduğu önemli bir risktir. Yapay zeka destekli bot hesaplar kullanılarak sosyal medyada bazı fikirler gerçekte olduğundan çok daha popüler gösterilebilmekte ve bu yolla kamuoyu yönlendirilebilmektedir. Yapay zekanın sağladığı bu olanaklar, siyasi rakiplerden, yabancı düşmanlara kadar çeşitli aktörler tarafından kamuoyu algısını manipüle etmek amacıyla kullanılabilir. Bu durumda demokratik seçimler açısından son derece önemli tehditler içermektedir.

Yapay zekanın demokratik seçim süreçleri açısından oluşturduğu tehdidin anlaşılması bakımından 2024 Romanya Cumhurbaşkanlığı seçimleri önemli bir örnektir. Bu seçimde Romanya anayasa mahkemesi seçimlerin ilk turunu, Rusya tarafından seçimlerde dijital manipülasyon yapıldığı ve seçmenlerin iradesinin sakatlandığı gerekçesiyle iptal etmiştir (Kirby, Thorpe, 2024). Aynı şekilde 2023 Nijerya seçimlerinin ve 2024 Güney Afrika seçimlerinin de yapay zeka tarafından üretilen görüntülü ve sesli içeriklerle manipüle edildiğine dair çalışmalar vardır (Maphephe, 2025)

Yapay zekanın denetimsiz ilerlemesinin oluşturduğu riskler sadece demokratik seçimlerin manipüle edilmesiyle de sınırlı değildir. Yapay zeka aynı zamanda, yüz tanıma sistemleri, biyometrik veri analizi, telefon takip yazılımları gibi araçlarla devletlerin toplumu gözetlemesini tarihte görülmemiş ölçüde kolaylaştırmaktadır. Bu olanaklar otoriter hükümetler tarafından muhaliflerini baskı altına almak için kullanılmakta ve siyasal sistemi daha da otoriterleştirmektedir. Bu, 2000'lerden itibaren başlayan internetin, özgürlük ve demokrasiyi yaygınlaştıracığı

umudunun kısa süre içinde baskı ve otoriterlik üretmesi anlamına gelmektedir.

4. SONUÇ

Sonuç olarak, insanlık tarihi boyunca yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmelerin, medeniyetin oluşumu ve gelişimi açısından önemli etkilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Neolitik çağda yaşanan tarımsal gelişmelerden yazının bulunmasına, matbaanın icadından sanayi devrimine kadar bu etkilerin izini sürmek mümkündür. Bu izleri takip ettiğimizde, bilim ve teknolojinin insanlık üzerindeki dönüştürücü etkisine dair sayısız örnek karşımıza çıkmaktadır. Örneğin ateşin kontrol altına alınması; insanların beslenme rejimini değiştirerek beyin yapılarının büyümesini ve gelişmesini sağlamıştır. Bu sürecin devamında insanlar, doğadaki madenleri eritip işleyerek alet yapmayı öğrenmiştir. Yapılan bu aletler, insanların vahşi hayvanlardan korunarak daha güvenli bir hayat sürmelerine yardım etmiştir. Tarım devrimi ve yerleşik hayata geçiş süreciyle birlikte insan popülasyonu hızla artmış ve daha büyük toplumsal yapılar ortaya çıkmıştır. Daha büyük toplumsal yapılar insanlar arasında iş bölümü ve uzmanlaşmayı artırarak hiyerarşiyi geliştirmiştir. Bu süreçte yazının icadı, bilginin korunarak gelecek nesillere aktarılmasına hizmet ettiği gibi, toplumsal yapının Hammurabi kanunları gibi yasal metinlerle düzenlenmesine olanak vermiştir. İlerleyen zamanda matbaanın icat edilmesi, aydınlanma süreci, buhar makinesinin icadı ve sanayi devrimi gibi gelişmeler de insanlığın günümüzde yaşadığı toplumsal yapıyı şekillendirmiştir. Kısaca özetlenen bu süreçte yaşanan gelişmelerin her birinin, diğerini tetikleyerek zincirleme etkilerle toplumsal yapıyı dönüştürebilecek bir güç olduğu görülmektedir. Ancak bu gücün tek boyutlu olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü ateşin kontrol altına alınmasından

yapay zekaya kadar yaşanan tüm gelişmeler, insanlığı bazı yönlerden olumlu etkilerken bazı yönlerden de önemli riskler içermektedir. Bu nedenle bilimsel ve teknolojik ilerlemenin her aşamasında bu aşamanın insanlığa etkileriyle ilgili tartışmalar da gündeme gelmiştir.

2000’li yılların başından itibaren yaşadığımız internet, sosyal medya ve yapay zeka alanındaki bilimsel ve teknolojik ilerlemenin insanlığı nasıl etkilediğine yönelik tartışmalar da, bu sürecin en güncel boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda yapılan güncel bilimsel çalışmalarda da yaşanan teknolojik gelişmelerin insanlık için bir taraftan önemli fırsatlar sağlarken bir taraftan da önemli riskler içerdiği vurgulanmaktadır. Bu durum, söz konusu bilimsel ve teknolojik ilerlemenin etkilediği sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik, çevresel vb. bütün alanlar açısından geçerlidir. Günümüzde özellikle yapay zeka bağlamında yapılan araştırmalarda ağırlıklı olarak bu ikili yaklaşımın benimsendiği görülmektedir.

Bu çalışmada da yaşanan teknolojik değişimin siyasal etkileri özellikle demokrasi açısından incelenmiştir. Aralarındaki kesişim noktaları dikkate alındığında, internet, sosyal medya ve yapay zekanın, küresel ölçekte bilgiye erişimi kolaylaştırarak demokratik katılımı artırabilecek bir potansiyele sahip olmakla birlikte demokrasi açısından ciddi riskler barındırdığı da görülmektedir.

İnternet, sosyal medya ve yapay zekanın demokratik süreçleri hangi açılardan olumlu etkileyebileceğine baktığımızda karşımıza ilk çıkan başlık bilgiye erişimi kolaylaştırmak olmaktadır. Bu bağlamda söz konusu teknolojik değişim geleneksel medyanın sansür bariyerlerini etkisiz hale getirmiş ve küresel ölçekte bilgiye erişimi kolaylaştırmıştır. Buna ek olarak bu değişimin son halkası olan yapay zeka, hızlı çeviri gücüyle dil engellerini aşarak birçok aşarak birçok dillerdeki içerikleri

anlamasını sağlamıştır. Yapay zeka aynı zamanda büyük verileri özetleyerek bireylerin ve kurumların daha sağlıklı analiz yapmasını sağlayabilir. İnsanların yazılı ve görsel içerik üretmelerine destek olarak kendilerini ifade etmelerini, seslerini duyurmalarını kolaylaştırabilir. Bütün bu etkiler, demokrasinin de temelini oluşturan bir insani değer olarak, ifade özgürlüğü açısından tarihte görülmemiş ölçekte büyük fırsatlar anlamına gelmektedir. Hiç kuşkusuz ifade özgürlüğü, yalnızca insanların düşüncelerini aktarmalarını sağlayan hukuki bir güvence değil, insanın varoluşuyla, medeniyetin ilerleyişiyle ilgili temel bir değerdir. En önemli insani değerlerden biri olan ifade özgürlüğü; bilgi edinmeyi, kanaat sahibi olmayı, düşünmeyi, sorgulamayı, eleştirmeyi güvence altına alarak insanların birlikte yaşayıp bir medeniyet kurabilmelerini sağlamıştır. Bu nedenle teknolojik ilerlemenin ifade özgürlüğüne etkilerinin anlaşılması hem demokrasi hem de medeniyet açısından son derece önemlidir.

İnternet, sosyal medya ve son olarak da yapay zeka, ifade özgürlüğü ve demokrasinin gelişmesi açısından sağlayabileceği bu olanakların yanında ciddi riskler de içermektedir. Bu bağlamda günümüzde yapay zeka uygulamaları sayesinde çok düşük maliyetlerle üretilen yanıltıcı ve sahte içeriklerle toplumun manipüle edilmesi en önemli risklerden birisidir. Çünkü teknolojik gelişmenin bu alandaki etkisi sadece seçim süreçleriyle sınırlı kalmamakta aynı zamanda toplumsal kutuplaşmayı da artırmaktadır. Yapay zekayla üretilen içeriklerin fikir ayrılıklarını derinleştirerek toplumsal kutuplaşmayı artırması, demokrasi açısından son derece önemli bir risk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte yapay zekanın, sosyal medya içeriklerini denetlerken kullandığı algoritmalar yoluyla meşru eleştirileri sansürlemek, toplumun gözetlenmesi açısından sağladığı olanaklarla oto sansürü artırmak, bilgi kirliliğine yol açarak gerçekliği önemsizleştirmek gibi başka birçok etkisinin olduğu da görülmektedir. Bu etkilerin her biri, hem ayrı ayrı hem

de birleşik olarak demokrasi açısından son derece önemli riskler barındırmaktadır.

Yapılan tüm bu değerlendirmeler bizi, internet, sosyal medya ve yapay zeka alanında yaşanan gelişmelerin insanlığı sadece tek bir yönde etkilemediği sonucuna ulaştırmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca yaşanan diğer teknolojik gelişim aşamalarında olduğu gibi, bugün yaşanan gelişmeler açısından da bu etki çift yönlü bir şekilde çalışmakta ve bir taraftan avantajlar sağlayıp fırsatlar sunarken diğer taraftan önemli risk ve tehditler barındırmaktadır. Bu nedenle bu gelişmelerin hangi güçler tarafından hangi amaçlara göre sınırlandırıldığı ve yönlendirildiği önemli hale gelmektedir. Bu değişim süreçleri bazı şirketler tarafından tamamen kar amacıyla yönlendirilmeye çalışılabileceği gibi, otoriter hükümetler tarafından toplumsal kutuplaşmayı artırmak amacıyla da yönlendirilmeye çalışılabilir.

Demokrasinin geleceği açısından yapay zekanın oluşturduğu risklerin yönetilmesi avantajların hayata geçirilmesi gerekir. Bu bağlamda yapay zekanın tasarlanması, eğitilmesi, geliştirilmesi ve uygulanmasında, şeffaf, katılıma açık, çoğulcu, kapsayıcı ve demokratik hassasiyetlere duyarlı bir anlayışın benimsenmesi insanlığın geleceği açısından oldukça önemlidir.

Bu konuda etkili adımların atılabilmesi için uluslararası iş birliğinin sağlanması gerekir. Bu çerçevede 2024 Mart ayında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen bir kararla yapay zekanın tasarımı, geliştirilmesi ve kullanımında insan haklarına saygı gösterilmesi, korunması ve teşvik edilmesine vurgu yapılmıştır (BM, 2024). 1 Ağustos 2024 yılında yürürlüğe giren Avrupa Birliği Yapay Zeka Yasası, yapay zekanın geliştirilmesi ve kullanımında temel hakların korunduğu, güvenilir ve insan odaklı bir yaklaşımı amaçlayan en kapsamlı hukuki düzenlemedir. Yapay zekanın oluşturduğu risklerle ilgili başka birçok çalışma bulunmaktadır (Bengio, Y. 2026, UN 2024,

GPAI 2025, TBMM, YZAK, 2026, AK 2024. Ancak güncel gelişmeler çerçevesinde bu çalışmaların yapay zekanın oluşturduğu riskleri önlemekte etkili sonuçlar üretebildiğini söylemek mümkün değildir.

KAYNAKÇA

- Amnesty International. (2019, 21 Kasım). Surveillance Giants: How the business model of Google and Facebook threatens human rights. <https://www.amnesty.org/en/documents/pol30/1404/2019/en/> adresinden 13.03.2026 tarihinde erişilmiştir.
- Andressen, M. (2023, 16 Ekim). The Techno Optimist Manifesto. <https://a16z.com/the-techno-optimist-manifesto/> adresinden 20.05.2026 tarihinde erişilmiştir.
- Behre, J., Hölig, S., Stöwing, E., Möller, J. (2025, Mayıs). *Reuters Institute digital news report 2025 – Ergebnisse für Deutschland* [Findings for Germany]. Hamburg: Verlag Hans-Bredow-Institut (Working Papers of the Hans-Bredow-Institut | Project Results No. 77). <https://doi.org/10.21241/ssoar.102887> adresinden 06.04.2026 tarihinde erişilmiştir.
- Bengio, Y., Clare, S., Prunkl, C., Andriushchenko, M., Bucknall, B., Murray, M., Bommasani, R., Casper, S., Mindermann, S., & Privitera, D. (2026, Şubat). *International AI safety report 2026* (DSIT 2026/001). https://internationalaisafetyreport.org/sites/default/files/2026-02/international-ai-safety-report-2026_1.pdf adresinden 03.05.2026 tarihinde erişilmiştir.
- Bengio, Y., Mindermann, S., Privitera, D., Besiroglu, T., Bommasani, R., Casper, S., Choi, Y., Fox, P., Garfinkel, B. et al. (2025, Ocak). *International AI safety report 2025* (DSIT 2025/001, 2025). <https://internationalaisafetyreport.org/publication/international-ai-safety-report-2025> adresinden 02.05.2026 tarihinde erişilmiştir.

- Chenoweth, E. (Ed.) (2025, Şubat). How AI Can Support Democracy Movements: Summary Report of a Research and Practice Workshop. Ash Center for Democratic Governance and Innovation Occasional Paper, Harvard Kennedy School. <https://ash.harvard.edu/wp-content/uploads/2025/02/How-AI-Can-Support-Democracy-Movements-Final.pdf> adresinden 10.05.2026 tarihinde erişilmiştir.
- Clinton, B. (2000, 8 Mart). The text of President Clinton's speech March 9, 2000 at the Paul H. Nitze School of Advanced International Studies of the Johns Hopkins University. <https://www.iatp.org/documents/full-text-of-clintons-speech-on-china-trade-bill> adresinden 20.03.2026 tarihinde erişilmiştir.
- Council of Europe. (2023). *Reykjavík Principles for Democracy* (Appendix III to the Reykjavík Declaration: United around our values). Council of Europe Publishing. <https://www.coe.int/en/web/steering-committee-on-democracy/10-principles-for-democracy> adresinden 18.05.2026 tarihinde erişilmiştir.
- Council of Europe. (2024). *Framework convention on artificial intelligence and human rights, democracy and the rule of law* (CETS No. 225). <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/the-framework-convention-on-artificial-intelligence> adresinden 25.03.2026 tarihinde erişilmiştir.
- European Parliamentary Research Service. (2025, 12 Aralık). *Information manipulation in the age of generative artificial intelligence* (Briefing No. EPRS_BRI(2025)779259). European Parliament. <https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/>

document/EPRS_BRI(2025)779259 adresinden
02.04.2026 tarihinde erişilmiştir.

Freedom House. (2018, Ekim). The Rise of Digital Authoritarianism. Freedom on the Net 2018. https://freedomhouse.org/sites/default/files/FOTN_2018_Final.pdf adresinden 08.03.2026 tarihinde erişilmiştir.

Freedom House. (2022). Countering an Authoritarian Overhaul of the Internet. Freedom On The Net 2022. https://freedomhouse.org/sites/default/files/2022-10/FOTN2022_Digital.pdf adresinden 08.03.2026 tarihinde erişilmiştir.

Freedom House. (2025). An Uncertain Future for the Global Internet. Freedom On The Net 2025. https://freedomhouse.org/sites/default/files/2025-12/FOTN%202025_final_digital_120525.pdf adresinden 08.03.2026 tarihinde erişilmiştir.

GPAI SAFE Project Report (2025, Mayıs). *Assuring AI in 2025: Overview and analysis of the activities of the AISIs and the International Network partners and recommendations on future model validations on Generative AI systems from a technical and data governance perspective* (Technical Trustworthiness and Data Governance Assurance of Models). Global Partnership on AI. <https://wp.oecd.ai/app/uploads/2025/09/final-GPAI-2024-SAFE-Reports-Technical-Trustworthiness-and-Data-Governance-Assurance-of-Models.pdf> adresinden 06.04.2026 tarihinde erişilmiştir.

Kirby, P. and Thorpe, N. (2024, 6 Aralık). Romania's Cancelled Presidential Election and Why It Matters. https://www-bbc-com.translate.google/news/articles/cx2y12zxrq1o?_x_tr_sl=en&

_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=sge&_x_tr_hist=true adresinden 03.04.2026 tarihinde erişilmiştir.

Maphephe, J. (2025, 12 Eylül). Artificial Intelligence (AI) and Its Role in Electoral Integrity in the Context of the 2024 South African General Elections — A Policy Analysis Paper. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5473305> adresinden 11.04.2026 tarihinde erişilmiştir.

Marr, B. (2020, 15 Ekim). 10 Wonderful Examples Of Using Artificial Intelligence (AI) For Good. Forbes. <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2020/06/22/10-wonderful-examples-of-using-artificial-intelligence-ai-for-good/#776192712f95> adresinden 15.04.2026 tarihinde erişilmiştir.

Newman, N., Ross Arguedas, A., Robertson, CT, Nielsen, RK ve Fletcher, R. (2025). *Reuters Institute digital news report 2025*. https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2025-06/Digital_News-Report_2025.pdf adresinden 06.04.2026 tarihinde erişilmiştir.

OECD (2024, 14 Kasım). *Assessing potential future artificial intelligence risks, benefits and policy imperatives* (OECD Artificial Intelligence Papers, No. 27). Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/3f4e3dfb-en> adresinden 25.05.2026 tarihinde erişilmiştir.

OECD. (2025). *Steering AI's future: Strategies for anticipatory governance* (OECD Artificial Intelligence Papers, No. 32). Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5480ff0a-en> adresinden 02.06.2026 tarihinde erişilmiştir.

OECD (2025, 30 Mayıs). *AI and the future of social protection in OECD countries* (OECD Artificial Intelligence Papers,

No. 42). Paris: OECD Publishing.
<https://doi.org/10.1787/7b245f7e-en> adresinden
25.05.2026 tarihinde erişilmiştir.

Palantir. [@PalantirTech]. (2026, Nisan 18). Because we get asked a lot. *The Technological Republic*, in brief. 1. Silicon Valley owes a moral debt to the country that made its rise possible. [Tweet]. X.
<https://x.com/PalantirTech/status/2045574398573453312> adresinden 20.05.2026 tarihinde erişilmiştir.

Purificato, E., Bili, D., Jungnickel, R., Ruiz-Serra, V., Fabiani, J. et al. (2025). *The role of artificial intelligence in scientific research – A science for policy, European perspective*. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2760/7217497> adresinden 06.04.2026 tarihinde erişilmiştir.

Sajadieh, S., Fattorini, L., Perrault, R., Gil, Y., Parli, V., Santarlasci, L. et al. (2026, Nisan). *The AI index 2026 annual report*. AI Index Steering Committee, Institute for Human-Centered AI, Stanford University, Stanford, CA.
https://hai.stanford.edu/assets/files/ai_index_report_2026.pdf adresinden 18.05.2026 tarihinde erişilmiştir.

TBMM Yapay Zeka Araştırma Komisyonu. (2026, Mart). *Yapay zekânın kazanımlarına yönelik atılacak adımların belirlenmesi, bu alanda hukuki altyapının oluşturulması ve yapay zekâ kullanımının barındırdığı risklerin önlenmesine ilişkin tedbirlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu raporu*. TBMM Basımevi (Sıra Sayısı:260).
https://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/tbmm_yapay_zeka_arastirma_komisyon_raporu.pdf adresinden 02.04.2026 tarihinde erişilmiştir.

United Nations (UN) Advisory Body on Artificial Intelligence. (2024, Eylül). *Governing AI for humanity: Final report*. https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/governing_ai_for_humanity_final_report_en.pdf adresinden 10.04.2026 tarihinde erişilmiştir.

WEF (World Economic Forum). (2026, 14 Ocak). *The global risks report 2026* (21st ed.). <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2026/> adresinden 26.03.2026 tarihinde erişilmiştir.

ALGORİTMİK GÜVENLİK DİSPOZİTİFİ: DİJİTAL ÇAĞDA GÜVENLİĞİN YENİDEN İNŞASI

Serpil Seda ŞİMŞEK¹

1. GİRİŞ

Güvenlik her zaman bir bilgi, iktidar ve özne üretimi meselesidir. Foucault'nun (1980, s. 194) dispozitif kavramı, bu üretim süreçlerinin heterojen elementlerini - söylemler, kurumlar, mimari düzenlemeler, yasalar, idari önlemler - birlikte düşünmemizi sağlar. Dijital çağda bu dispozitif, algoritmaların artan rolüyle radikal bir dönüşüm geçirmektedir. Algoritmalar artık teknik araçlar olmalarının yanı sıra güvenlik bilgisinin üretiminde, güvenlik pratiklerinin yönlendirilmesinde ve güvenlik öznelerinin inşasında merkezi aktörler haline gelmiştir.

Bu dönüşüm, güvenlik çalışmalarının uzun süredir tartıştığı “özgürlük-güvenlik dengesi” paradigmasını temelden sarsmaktadır. Geleneksel güvenlik literatürü, güvenliğin özgürlük pahasına kazanıldığı varsayımına dayanır (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998; Waldron, 2003). Schmitt'in (2005) istisnai hal teorisi, güvenlik krizlerinde özgürlüklerin askıya alınmasını normalleştirirken, liberal teorisyenler bu değiş-tokuşu kaçınılmaz kabul etmiştir (Posner & Vermeule, 2007). Ancak algoritmik sistemler bu ikiliği aşmaktadır. Zuboff (2019, s. 8) gözetim kapitalizminin “insan deneyimini davranışsal verilere dönüştürerek” özgürlük ve özerkliğin anlamını yeniden tanımladığını gösterir. Algoritmik güvenlik sistemleri

¹ Dr. Öğr. Gör., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik Bilimleri Fakültesi, Sosyal Bilimler Başkanlığı, ORCID: 0000-0001-8016-5566.

özgürlükten vazgeçmeden güvenlik sağlama vaadinin ötesine geçerek, her iki kavramın ontolojisini dönüştürmektedir.

Mevcut literatür algoritmaların güvenlik etkilerini parçalı biçimde ele almıştır. Amooore (2013) riskin algoritmik hesaplanmasının güvenlik siyasetini nasıl dönüştürdüğünü gösterirken, Lyon (2018) gözetim kültürünün normalleşmesini analiz etmiştir. Rouvroy (2013) “algoritmik yönetsellik” kavramıyla özneli öznelleştirmeden yöneten yeni iktidar biçimini tanımlamış, Pasquale (2015) “kara kutu toplumu” metaforuyla algoritmik opaklığın demokratik hesap verebilirlik açısından yarattığı sorunları ortaya koymuştur. Ancak bu çalışmaların hiçbiri güvenlik alanındaki söylemsel, kurumsal, teknolojik, yasal ve epistemik boyutları eşzamanlı olarak kapsayan bütüncül bir çerçeve sunmamıştır.

Bu çalışma, “Algoritmik Güvenlik Dispozitifi (AGD)” kavramını geliştirerek bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. AGD, güvenlik gerçekliğini üreten, güvenlik müdahalelerini yönlendiren ve güvenlik öznelliklerini inşa eden stratejik bir konfigürasyondur. Bu kavram, Foucault’nun dispozitif anlayışını dijital çağa uyarlayarak, güvenliğin algoritmalar aracılığıyla nasıl yeniden yapılandığını göstermektedir.

Çalışma, “AGD, güvenlik bilgisini, pratiklerini ve öznelliklerini nasıl dönüştürmektedir?” ana sorusuna üç analitik boyutta yanıt aranmaktadır:

1. Epistemik Boyut: Algoritmik sistemler, risk skorları ve tehdit analizleri yoluyla güvenlik bilgisini nasıl üretmekte ve bu bilgi geleneksel istihbarat ve uzman değerlendirmelerinden nasıl farklılaşmaktadır?
2. Pratik Boyut: Öngörücü kolluk faaliyetleri, önleyici müdahaleler ve otomatik erişim kontrolleri gibi güvenlik pratikleri algoritmik olarak nasıl yönlendirilmekte ve bu

pratikler güvenlik kurumlarının işleyişini nasıl dönüştürmektedir?

3. Öznellik Boyutu: Algoritmalar “riskli birey,” “güvenilir vatandaş” gibi kategoriler üzerinden güvenlik öznelerini nasıl inşa etmekte ve bireyler bu kategorileri nasıl içselleştirmektedir?

Metodolojik olarak çalışma, karşılaştırmalı vaka analizi yöntemini kullanmaktadır (George & Bennett, 2005). Dört paradigmatik vaka - Cambridge Analytica skandalı, Hollanda SyRI sistemi, Çin sosyal kredi uygulaması ve Hindistan Aadhaar programı - farklı siyasi bağlamlarda (liberal demokrasi, refah devleti, otoriter rejim, küresel Güney) AGD'nin nasıl farklı konfigürasyonlar oluşturduğunu göstermek için seçilmiştir. Bu vakalar, algoritmik güvenlik dispozitifinin tekil bir model olmadığını, bağlama göre değişen ve sürekli yeniden kurulan dinamik bir düzenek olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmanın literatüre katkısı üç boyutludur. Birincisi, “Algoritmik Güvenlik Dispozitifi (AGD)” kavramını geliştirerek güvenlik çalışmalarına özgün bir analitik araç sunmaktadır. İkincisi, klasik özgürlük-güvenlik dengesi paradigmasının ötesine geçerek, algoritmaların bu kavramların anlamını nasıl yeniden tanımladığını göstermektedir. Üçüncüsü, güvenlik çalışmaları, siyaset bilimi ve bilim-teknoloji çalışmaları (STS) arasında disiplinlerarası köprüler kurarak, dijital çağın güvenlik sorunlarını anlamak için bütünleşik bir çerçeve sunmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, AGD kavramının teorik temellerini ortaya koymaktadır. Üçüncü bölüm, metodolojik yaklaşımı açıklamaktadır. Dördüncü bölüm, dört vakayı karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Beşinci bölüm, dispozitifin üç boyutunu (epistemik, pratik, öznel) derinlemesine incelemektedir. Altıncı bölüm, AGD'ye karşı direniş ve çatlakları ele almaktadır. Yedinci bölümde ise özgürlük-güvenlik

paradigmasının dönüşümünü tartışılmaktadır. Sonuç bölümü, demokratik müdahale imkânlarını ve gelecek araştırma gündemini değerlendirmektedir.

2. TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE: DİSPOZİTİF’TEN ALGORİTMİK GÜVENLİK

Bu bölümde, çalışmanın kavramsal temelini oluşturan “Algoritmik Güvenlik Dispozitifi (AGD)” kavramını inşa etmek amacıyla üç adım izlenmektedir. İlk olarak, Foucault’nun (1980) dispozitif kavramı tanıtılacak ve iktidar-bilgi ilişkilerini anlamak açısından önemi vurgulanacaktır. İkinci olarak, güvenlik çalışmalarında dispozitif yaklaşımı (Bigo, 2008; Aradau, 2010; Balzacq, 2011) ile algoritmaların sosyo-teknik doğasına dair literatür (Gillespie, 2014; Kitchin, 2017; Burrell, 2016) birleştirilerek klasik güvenlik dispozitifinden algoritmik güvenlik dispozitifine geçiş açıklanmaktadır. Son olarak, “Algoritmik Güvenlik Dispozitifi (AGD)” kavramı özgün bir katkı olarak tanımlanmakta ve kavramın epistemik, pratik ve öznel olmak üzere üç boyutu ayrıntılı şekilde tartışılmaktadır.

2.1. Foucault’nun Dispozitif Kavramı

Foucault (1980, ss. 194-195) dispozitifi, yasalar, düzenleyici kararlar, idari önlemler, mimari düzenlemeler, kurumlar, söylemler, bilimsel önermeler ile ahlaki, felsefesi ve yardımsever önermelerden oluşan heterojen bir bütün olarak tanımlamaktadır ve dispozitif bu elementler arasındaki ağın kendisidir. Bu tanımdan hareketle, dispozitifin üç temel özelliği öne çıkmaktadır. Birincisi, farklı doğadaki elementlerin bir arada bulunmasını ifade eden heterojenliktir. İkincisi, belirli bir tarihsel momentte acil bir ihtiyaca cevap veren stratejik işlevdir. Üçüncüsü ise bilgi üretimi ile iktidar uygulamasının iç içe geçmesinden oluşan iktidar-bilgi ilişkisidir.

Foucault'nun (2008) biyopolitika tartışmaları ise dispozitifin güvenlik alanındaki işleyişini anlamak açısından kritik öneme sahiptir. Bu çerçevede güvenlik, bireyleri disipline etmekten ziyade nüfus düzeyinde riskleri yönetmeye odaklanan bir iktidar biçimi olarak kavramsallaştırılmaktadır.

2.2. Güvenlik Dispozitifinden Algoritmik Güvenlik Dispozitifine

Güvenlik çalışmaları literatüründe dispozitif kavramı özellikle gözetim, sınır güvenliği ve risk yönetimi alanlarında geniş yankı bulmuştur. Bigo (2008), Schengen sınır rejimini incelerken “security dispozitif” kavramını, kolluk kuvvetleri, veri tabanları ve gözetim teknolojilerinin etkileşimi üzerinden tanımlamaktadır. Aradau (2010), teknolojilerin güvenlik öznelerini nasıl şekillendirdiğini vurgulamaktadır. Balzacq (2011) ise güvenlikleştirme teorisini dispozitif perspektifiyle birleştirerek, güvenlik pratiklerinin sadece söylem düzeyinde değil, aynı zamanda kurumsal ve teknolojik araçlar üzerinden işlediğini göstermektedir.

Bu bağlamda klasik güvenlik dispozitifini insan uzmanların risk değerlendirmelerine, bürokratik prosedürlere ve fiziksel gözetim-müdahale pratiklerine dayanmaktadır. Buna karşın AGD, algoritmik risk skorlaması, otomatik karar prosedürleri ve dijital gözetim ile preemtif (ön-alıcı) müdahaleler üzerinden işlemektedir. Dolayısıyla AGD, güvenliğin sadece insan-merkezli pratiklerle değil, giderek artan ölçüde algoritmik süreçlerle yeniden üretildiği bir iktidar şeklidir.

Algoritmaların bu süreçlerdeki rolünü anlamak için onların sosyo-teknik doğasına da dikkat etmek gerekir. Gillespie (2014) algoritmaların kamusal öneme sahip bilgi prosedürleri olduğunu ileri sürmektedir. Kitchin (2017) algoritmaları kod, veri, donanım, kurumsal düzenlemeler ve ideolojilerin etkileşimiyle oluşan heterojen sistemler olarak

kavramsallaştırmaktadır. Burrell (2016) ise algoritmik opaklığın (1) ticari gizlilikten kaynaklanan kasıtlı kapalılık, (2) teknik karmaşıklığın yarattığı anlaşılabilirlik ve (3) makine öğrenmesinin içsel özelliklerinden doğan öngörülemezlik olmak üzere üç biçimini ayırt edici bulmaktadır. Bu çerçevede, algoritmik güvenlik pratiklerinin neden demokratik hesap verebilirlik açısından sorunlu olduğunu açıklamaktadır.

2.3. Algoritmik Güvenlik Dispozitifinin Kavramsal Anatomisi

“Algoritmik Güvenlik Dispozitifi (AGD)”, farklı düzlemlerde işleyen söylemsel, kurumsal, teknolojik ve yasal unsurların stratejik konfigürasyonu olarak düşünülebilir. Bu düzlemler birbirinden bağımsız değil, karşılıklı etkileşim yoluyla güvenlik bilgisini, pratiklerini ve öznelliklerini şekillendirmektedir.

Söylemsel unsurlar, algoritmik güvenliği meşrulaştıran dilsel ve kavramsal çerçeveleri içermektedir. “Veri-güdümlü güvenlik”, “objektif risk analizi” ve “prediktif önleme” söylemleri, algoritmik araçların tarafsız ve bilimsel olduğu izlenimini yaratmaktadır (Gillespie, 2014; Amoore, 2013).

Kurumsal unsurlar, bu söylemleri uygulamaya geçiren aktörleri kapsamaktadır. Siber güvenlik birimleri, algoritmik kolluk birimleri ve veri füzyon merkezleri, algoritmik güvenlik pratiklerinin örgütsel taşıyıcılarıdır (Bigo, 2008; Aradau, 2010).

Bu iki düzlem arasındaki etkileşim, algoritmik güvenlik dispozitifini oluşturan merkezî düğümü beslemektedir. Dispozitif hem teknik bir araç hem de iktidar ve bilgi üretimini kurumsallaştıran bir stratejik ağıdır (Foucault, 1980).

Dispozitifin işleyişi iki temel eksen üzerinden desteklenmektedir. Teknolojik eksen algoritmalar, sensör ağları ve veri altyapısı güvenlik pratiklerinin teknik zeminini

oluşturmakta ve bu unsurlar güvenliğin giderek daha fazla otomatikleştirilmesini mümkün kılmaktadır (Burrell, 2016; Kitchin, 2017). Yasal eksende ise veri koruma yasaları, siber güvenlik düzenlemeleri ve algoritmik karar hakları dispozitifin normatif çerçevesini belirlemekte; böylece algoritmik güvenlik yalnızca teknik bir alan olarak değil, aynı zamanda hukuki ve siyasal bir alan olarak da kurumsallaşmaktadır (Bellanova & Fuster, 2013).

Bu yapı, söylemsel ve kurumsal unsurların yukarıdan, teknolojik ve yasal unsurların aşağıdan birleşerek, algoritmik güvenlik dispozitifini sürekli yeniden ürettiğini göstermektedir.

3. YÖNTEM VE ANALİTİK ÇERÇEVE

Bu çalışma, “Algoritmik Güvenlik Dispozitifini” kavramını somutlaştırmak için karşılaştırmalı vaka analizi yöntemini benimsemektedir. İncelemeye alınan, Cambridge Analytica, Hollanda SyRI, Çin Sosyal Kredi Sistemi ve Hindistan Aadhaar olmak üzere dört vaka, üç temel kritere göre seçilmiştir. Birincisi, çeşitlilik kriteri, buna göre liberal demokrasiler, refah devletleri, otoriter rejimler ve küresel Güney bağlamlarını kapsayarak algoritmik güvenlik dispozitifinin farklı konfigürasyonlarını görünür kılınması amaçlanmıştır. İkincisi, kritiklik kriteri, bu kriter her vakanın, güvenlik alanında algoritmaların rolünü dönüştüren dönüm noktası niteliğinde olması (örneğin seçim güvenliği, refah devleti dışlayıcılığı, biyopolitik gözetim, dijital kimlik) içermektedir. Üçüncüsü, erişilebilirlik kriteri, buna göre de akademik literatürde ve kamuya açık raporlarda yeterli verinin bulunmaktadır.

Analiz, epistemik boyut (risk skorları ve tehdit analizleri yoluyla güvenlik bilgisinin algoritmik üretimi), pratik boyut (önleyici kolluk faaliyetleri, erişim kontrolleri ve müdahalelerin algoritmik yönlendirilmesi) ve öznellik boyutu (“riskli birey”

kategorileri ve kendini-gözetim pratiklerinin inşası) olmak üzere dispozitifin üç boyutunu operasyonelleştirmektedir: Bu çerçeve, hem mevcut literatürden (Amoore, 2013; Burrell, 2016; Rouvroy & Stiegler, 2016) hem de vaka incelemelerinin ortaya koyduğu ampirik bulgulardan türetilmiştir.

Veri kaynakları dört düzeyde toplanmıştır: (1) Algoritmalar ve güvenlik literatürü üzerine akademik çalışmalar. (2) Resmî belgeler ve yargı kararları (ör. Hollanda'da SyRI davası). (3) Sivil toplum raporları (Amnesty International, Human Rights Watch, AlgorithmWatch). (4) Araştırmacı gazetecilik ifşaları, özellikle Cambridge Analytica skandalına ilişkin The Guardian haberleri (Cadwalladr & Graham-Harrison, 2018). Bununla birlikte çalışmanın sınırlılıkları da göz ardı edilmemelidir. Tüm vakalar için eşit düzeyde veri erişimi mümkün değildir, özellikle Çin örneğinde şeffaflık sorunu öne çıkmaktadır. Ayrıca analiz, kapsamlı bir küresel tarama değil, seçili vakalar üzerinden kavramsal inşaya katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

4. VAKA ANALİZLERİ: AGD'NİN FARKLI KONFİGÜRASYONLARI

Bu bölümde, AGD'nin farklı siyasi ve toplumsal bağlamlarda nasıl konfigüre edildiği karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Üç farklı model öne çıkmaktadır: liberal-demokratik, otoriter ve postkolonyal. Vakalar, AGD'nin söylemsel, kurumsal, teknolojik ve yasal unsurlarının nasıl bir araya geldiğini ve hangi özgül sonuçları ürettiğini göstermektedir.

4.1. Liberal-Demokratik Konfigürasyon: ABD ve AB

Liberal demokrasilerde Algoritmik Güvenlik Dispozitifi (AGD), genellikle özel şirket-devlet işbirliği, yasal kısıtlamalar

(GDPR, CCPA) ve sivil toplum denetimi çerçevesinde işler. Bu bağlamda iki kritik vaka çıkmaktadır: Cambridge Analytica skandalı ve Hollanda'daki SyRI sistemi. Her iki vaka, liberal-demokratik bağlamda algoritmik güvenliğin nasıl epistemik kırılmalara, pratik sorunlar ve hukuki tartışmalar üretebildiğini göstermektedir.

4.1.1. Cambridge Analytica: Demokratik Güvenliğin Algoritmik İhlali

Cambridge Analytica skandalı, liberal demokrasilerde AGD'nin seçim güvenliğini nasıl tehdit edebileceğini gösteren paradigmatik bir vaka. 2016 ABD başkanlık seçimleri ve Brexit referandumunda, Facebook'un API'si aracılığıyla 87 milyon kullanıcının verisi toplanmış, bu veriler psikometrik OCEAN modeliyle kişilik profillerine dönüştürülmüş ve mikro-hedefleme kampanyalarında “ikna edilebilir” seçmenlerin manipülasyonu için kullanılmıştır (Cadwalladr & Graham-Harrison, 2018). Bu süreç, demokratik katılımı bireylerin veri-temelli risk kategorilerine indirgemiş ve siyasal iletişimi kişiselleştirilmiş manipülasyon pratiğine dönüştürmüştür (Isaak & Hanna, 2018).

2016 ABD başkanlık seçimleri ve Brexit referandumunda kullanılan sistem üç temel bileşenden oluşmaktaydı. Facebook API'si üzerinden 87 milyon kullanıcının verileri toplanmış, bu veriler psikometrik OCEAN modeli (Openness, Conscientiousness, Extraversion, Agreeableness, Neuroticism) aracılığıyla kişilik profillerine dönüştürülmüş ve mikro-hedefleme kampanyalarıyla “ikna edilebilir” seçmenler manipüle edilmiştir. Epistemik açıdan sistem, seçmenleri “kesin kararlı,” “ikna edilebilir” ve “mobilize edilebilir” olarak kategorize ederek demokratik katılımı veri temelli risk kategorilerine indirgemştir (Cadwalladr & Graham-Harrison, 2018). Pratik müdahale boyutunda ise günde 50 bine varan varyasyonda reklam testi

yapılarak her profil için en etkili mesajlar belirlenmiş ve siyasi iletişim kişiselleştirilmiş bir manipülasyon pratiğine dönüştürülmüştür (Isaak & Hanna, 2018).

Skandal sonrası Cambridge Analytica kapatılmış, Facebook 5 milyar dolar ceza ödemiş ve AB'nin Genel Veri Koruma Tüzüğü, *General Data Protection Regulation (GDPR)* düzenlemesi yürürlüğe girmiştir. Bu, liberal demokrasilerde hukuki ve kurumsal denetimin AGD'yi sınırlayabilme kapasitesini göstermektedir (Ghosh, 2018; Tufekci, 2014).

4.1.2. Hollanda SyRI: Refah Devletinin Algoritmik Dışlayıcılığı

SyRI (Systeem Risico Indicatie), Hollanda'nın refah suistimalini önlemek için geliştirdiği algoritmik risk değerlendirme sistemidir.

2014-2020 yılları arasında kullanılan SyRI sistemi, AGD'nin refah devletinde nasıl dışlayıcı pratikler ürettiğini somut biçimde göstermektedir. Sistem, vergi, sosyal güvenlik ve belediye kayıtları dahil 17 farklı devlet kurumundan elde edilen verileri entegre etmiş, detayları ticari sır gerekçesiyle kamuoyuyla paylaşılmayan bir risk skorlaması algoritması aracılığıyla işlemiş ve hedefli denetim ile müdahale mekanizmalarını devreye sokmuştur. Epistemik açıdan sistem vatandaşları “potansiyel suistimalci” risk skorlarına göre sınıflandırmış, özellikle Afrikaanderwijk ve Rotterdam gibi göçmen yoğun mahallelerin hedeflenmesi, algoritmik önyargının kurumsal ayrımcılığa nasıl dönüştüğünü açıkça ortaya koymuştur (Amnesty International, 2021).

Pratik sonuçlar son derece ağır olmuştur: risk skoru yüksek çıkan 26 bin aile yoğun denetime tabi tutulmuş, binlerce aile haksız yere yardımlardan mahrum bırakılmış ve “Toeslagenaffaire” skandalında bin 115 çocuk devlet korumasına alınmıştır. Hukuki direniş cephesinde ise 5 Şubat 2020'de Lahey

Bölge Mahkemesi, SyRI'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesi kapsamında özel hayatın korunması hakkını ihlal ettiğine hükmetmiştir (ECLI:NL:RBDHA:2020:1878). Mahkeme kararında sistemin opaklığı ve denetlenemezliği, orantısız veri toplama ve işleme pratikleri ile ayrımcı etkilerin göz ardı edilmesi temel ihlal gerekçeleri olarak saptanmıştır.

Bu vaka, refah devletinin algoritmik araçlarla “hak eden” ve “hak etmeyen” yoksulları ayırarak, sosyal hakları güvencileştirdiğini göstermektedir.

4.2. Otoriter Konfigürasyon: Çin

Otoriter bağlamda AGD, devlet kontrolünde kapsamlı bir entegrasyon ve minimal yasal kısıtlama çerçevesinde işlemektedir. Bu bağlamda, algoritmalar sadece güvenlik pratiklerini değil, öznelerin siyasi sadakatini de düzenleyen araçlara dönüşmektedir. Çin Sosyal Kredi Sistemi bu dinamikleri somut biçimde örneklemektedir. Davranışsal izleme ve algoritmik puanlama mekanizmalarını Alibaba ve Tencent gibi özel sektör aktörleriyle devlet işbirliği çerçevesinde bir araya getiren sistem, vatandaşları “güvenilir” ve “güvenilmez” olarak kategorize etmekte ve bu sınıflandırmayı gündelik yaşamın her alanına yansıtmaktadır (Kostka, 2019; Kuo, 2019). Sistemin somut etkileri 2019 itibarıyla açıkça görülmüş, düşük kredi puanı nedeniyle 23 milyon vatandaş uçak veya hızlı tren bileti alamamıştır (Creemers, 2018). Bu tablo, AGD'nin otoriter bağlamda salt bir güvenlik aracının ötesine geçerek toplumsal itaat ve siyasi uyumu yeniden üreten kapsamlı bir yönetim teknolojisine dönüştüğünü göstermektedir.

Bu konfigürasyon, AGD'nin otoriter rejimlerde disipliner ve biyopolitik işlevler üstlenerek toplumsal kontrolü yoğunlaştırdığını gösterir.

4.3. Postkolonyal Konfigürasyon: Hindistan

Küresel Güney bağlamlarında AGD, genellikle kalkınmacı söylemler, kimlik altyapıları ve kapsayıcılık/dışlama paradoksları üzerinden işlemektedir. Devletler algoritmik sistemleri yoksullukla mücadele veya hizmetlere erişim için meşrulaştırırsa da sonuçlar sıklıkla yeni eşitsizlikler üretmektedir. Hindistan Aadhaar sistemi bu açıdan çarpıcı bir örnek sunmaktadır. Biyometrik kimlik doğrulama, refah dağıtım mekanizmaları ve finansal kapsayıcılık vaatlerini bir araya getiren sistem (Eubanks, 2018), yüzde beş oranındaki kimlik doğrulama hatasıyla milyonlarca kişinin gıda yardımı ve sağlık hizmetlerinden mahrum kalmasına yol açmıştır (Drèze, 2019). Bu sonuçlar, kapsayıcılık söylemiyle kurulan sistemlerin pratikte nasıl dışlayıcı mekanizmalara dönüşebildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bununla birlikte algoritmik sisteme karşı hukuki direniş de kendini göstermiş ve Hindistan Anayasa Mahkemesi 2018 yılında Aadhaar'ın zorunlu kullanımını sınırlandıran bir karar almıştır.

Bu vaka, AGD'nin kalkınma söylemleriyle meşrulaştırılsa da dışlayıcı sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir.

Bu dört vaka analizi, algoritmik güvenlik dispozitifinin farklı siyasal ve toplumsal bağlamlarda nasıl somutlaştığını göstermektedir. Cambridge Analytica vakası, liberal demokrasilerde seçim güvenliği ve kamusal alanın bütünlüğü açısından kırılğanlıkları ortaya koyarken; Hollanda'daki SyRI sistemi, refah devletinde algoritmaların yurttaşları dışlayıcı biçimde nasıl yeniden sınıflandırabildiğini göstermiştir. Çin'in sosyal kredi sistemi, algoritmik güvenlik dispozitifinin biyopolitik boyutunu öne çıkararak öznelliklerin nasıl yeniden inşa edildiğini sergilemiş; Hindistan'daki Aadhaar ise kapsayıcılık iddiasıyla kurulan bir dijital kimlik sisteminin dışlayıcı sonuçlar üretebileceğini kanıtlamıştır. Bu vakalar,

algoritmik güvenlik dispozitifinin yalnızca teknik bir mekanizma değil, epistemik bilgi üretimi, pratik müdahaleler ve öznel inşa süreçlerini bütünleştiren çok katmanlı bir düzenek olduğunu ortaya koymaktadır.

5. ALGORİTMİK GÜVENLİK DISPOZİTİFİNİN BOYUTLARI

Bu bölüm, önceki vaka analizlerinden hareketle, “Algoritmik Güvenlik Dispozitifi”nin (AGD) nasıl işlediğini üç boyutta kavramsallaştırmaktadır: Epistemik, pratik ve öznellik. Bu boyutlar, güvenlik bilgisinin üretiminden müdahalelerin yönlendirilmesine, öznelliklerin inşasına kadar dispozitifin bütünsel işleyişini görünür kılmaktadır.

5.1. Epistemik Boyut: Güvenlik Bilgisinin Algoritmik Üretimi

AGD, güvenlik bilgisinin üretim mantığını köklü biçimde dönüştürmektedir. Geleneksel güvenlik bilgisi çoğunlukla istihbarat raporları, uzman değerlendirmeleri ve tarihsel deneyimlere dayanırken, algoritmik sistemler veriden örüntü tanıma, korelasyon analizi ve tahmine dayalı modelleme gibi tekniklerle çalışmaktadır.

Cambridge Analytica skandalında kullanıcı verilerinden çıkarılan psikometrik modeller, seçmen davranışlarını tahmin etmek için epistemik bir araç haline gelmiş ve bu süreç demokratik meşruiyet tartışmalarını beraberinde getirmiştir (Cadwalladr & Graham-Harrison, 2018; Isaak & Hanna, 2018).

Hollanda SyRI vakasında ise risk skorları refah hizmetlerinden yararlanma hakkını doğrudan belirlemiş, böylece epistemik boyut hukuki bir tartışmaya dönüşmüştür (ECLI:NL:RBDHA:2020:1878; Amnesty International, 2021).

NSA'nin XKeyscore programı da “normal” iletişim kalıplarını algoritmik olarak tanımlayarak “anormal” olanı yeniden çerçevelemiş ve gözetim pratiklerinin epistemik temelini yeniden kurmuştur (Greenwald, 2014). Epistemik boyut, güvenlik bilgisini algoritmik mantıkla yeniden inşa etmekte; ancak bu süreç şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından derin demokratik krizler doğurmaktadır.

Epistemik boyut, güvenlik bilgisini algoritmik mantıkla yeniden kurmakta ancak şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından derin demokratik krizler doğurmaktadır.

5.2. Pratik Boyut: Güvenlik Müdahalelerinin Algoritmik Yönlendirilmesi

AGD yalnızca bilgi üretmekle kalmamakta, güvenlik pratiklerinin uygulanma biçimlerini de dönüştürmektedir. Bu dönüşümde, olay sonrası müdahaleden risk temelli öngörülü müdahaleye geçiş ve insan uzmanların algoritmik sistemlerle birlikte karar ürettiği hibrit karar mekanizmalarının oluşması şeklinde iki temel kayma öne çıkmaktadır,

Chicago Polis Departmanı'nın “heat list” uygulaması bu dönüşümün somut bir örneğini sunmaktadır; bireyler algoritmik olarak “yüksek riskli” şeklinde işaretlenmiş ve kolluk kuvvetlerinin önleyici müdahaleleri bu skorlara göre yönlendirilmiştir (Brayne, 2017).

Çin Sosyal Kredi Sistemi'nde ise ekonomik ve sosyal davranışlara dayalı algoritmik puanlama, bireylerin toplumsal hayata katılımını doğrudan sınırlamakta ve uyum ile dışlanma arasındaki sınırı algoritmik bir mantıkla yeniden çizmektedir (Kostka, 2019; Kuo, 2019).

Hindistan Aadhaar sisteminde de biyometrik kimlik doğrulama hataları milyonlarca vatandaşın gıda yardımına erişimini engellemiş; böylece pratik boyutun yalnızca güvenlik

değil, temel sosyal haklar üzerinde de derin sonuçlar doğurduğu görülmüştür (Drèze, 2019; Eubanks, 2018).AGD yalnızca bilgi üretmekle kalmamakta, güvenlik pratiklerinin uygulanma biçimlerini de dönüştürmektedir. İki temel kayma öne çıkmaktadır:

Pratik boyut, güvenlik müdahalelerinin doğasını dönüştürerek onları giderek daha öngörülü, otomatik ve kapsayıcı görünürken dışlayıcı işlevler üreten araçlara çevirmektedir.

5.3. Öznellik Boyutu: Güvenlik Öznellerinin Algoritmik İnşası

AGD, bireyleri ve toplulukları yeni kategoriler altında yeniden inşa ederken, bu öznellikler güvenlik alanında normalliğin ve riskin sınırlarını belirlemektedir. Alternatif Yaptırımlar için Düzeltici Suçlu Yönetimi Profillemesi Sistemi (COMPAS) gibi algoritmalar bireyleri tekrar suç işleme olasılıklarına göre kategorize ederek “riskli birey” öznelerini üretmekte ve bu süreç adalet sisteminin işleyişini doğrudan etkilemektedir (Angwin, Larson, Mattu & Kirchner, 2016).

Öte yandan “güvenilir vatandaş” kategorisi de algoritmik olarak inşa edilmektedir. Örneğin, Çin Sosyal Kredi sistemi yüksek puanlı bireyleri ödüllendirirken düşük puanlıları cezalandırmakta, ABD’de TSA PreCheck ve Hindistan’da Aadhaar doğrulaması ise güvenilirlik skoru üzerinden ayrıcalıklı erişim yaratmaktadır (Kostka, 2019).

Son olarak no-fly listeleri ve SyRI gibi işaretleme sistemleri bireyleri sürekli gözetim altında tutarak “şüpheli” kategorisine sabitlemekte ve bu kategoriye kalıcı bir öznellik biçimine dönüştürmektedir. Böylece AGD yalnızca güvenlik pratiklerini yönlendirmekle kalmamakta, bireylerin kim olduğunu ve toplumsal alanda nasıl konumlandırıldığını da algoritmik bir mantıkla yeniden kurmaktadır.

Öznellik boyutu, Foucault'nun (2008) biyopolitika kavramıyla uyumlu biçimde, özneleri “riskli”, “güvenilir” veya “şüpheli” olarak yeniden kurmakta ve toplumsal ilişkileri algoritmik iktidarın normatif çerçevesi içine yerleştirmektedir.

5.4. Vakaların Birlikte Değerlendirilmesi

Bu bölümde geliştirilen üç boyutlu çerçeve, AGD'nin teknik bir mekanizmanın ötesinde bilgi, pratik ve öznellik üretim prosedürlerini kapsayan çok katmanlı bir düzenek olduğunu ortaya koymuştur. Epistemik boyutta algoritmalar güvenlik bilgisini risk skorları ve tehdit analizleri üzerinden üretirken, pratik boyutta bu bilgi, öngörücü kolluk faaliyetleri ve erişim kontrolleri gibi müdahalelere dönüşmektedir. Öznel boyutta ise bireyler, “riskli birey” veya “güvenilir vatandaş” gibi kategoriler etrafında yeniden inşa edilmekte ve kendi davranışlarını algoritmik normlara göre düzenlemeye yönlendirilmektedir.

Bu üç boyut birlikte ele alındığında, algoritmik güvenlik dispozitifinin farklı siyasi ve toplumsal bağlamlarda çeşitlenen asamblajlar aracılığıyla işlediği görülmektedir. Liberal demokrasilerde seçim güvenliği, refah devletlerinde sosyal dışlayıcılık, otoriter rejimlerde disiplinci gözetim ve küresel Güney’de dijital kimlik yoluyla dışlayıcılık, bu dispozitifin farklı yüzlerini temsil etmektedir.

Analizler göstermektedir ki, AGD yalnızca teknik bir araç seti değil, epistemik, pratik ve öznel boyutlarda toplumsal gerçekliği dönüştüren bir iktidar formudur. Cambridge Analytica, SyRI, Çin Sosyal Kredi Sistemi ve Aadhaar vakaları üzerinden görüldüğü üzere, algoritmalar bir yandan güvenlik bilgisinin üretimini hızlandırmakta ve müdahaleleri etkinleştirmekte, diğer yandan da yeni öznellikler inşa ederek toplumları risk, güvenilirlik ve şüphe kategorileri etrafında yeniden şekillendirmektedir. Bu üç boyutun birlikte işleyişi, AGD’yi klasik özgürlük–güvenlik dengesi çerçevesini aşan bir yapıya

dönüştürmekte, güvenlik ile özgürlüğün anlamlarını yeniden tanımlayan, müdahale edilebilir ama aynı zamanda direnç de üretebilir bir dispozitif olarak konumlandırmaktadır. Bu üç boyut, AGD'nin güvenlik bilgisini nasıl ürettiğini, pratikleri nasıl yönlendirdiğini ve öznellikleri nasıl inşa ettiğini ortaya koymaktadır. Ancak dispozitif, yalnızca işleyen ve pekişen bir yapı değildir, aynı zamanda kırılmalara, çatlaklara ve direniş biçimlerine de sahiptir.

6. AGD'NİN ÇATLAKLARI VE DİRENİŞ NOKTALARI

Bu bölüm, AGD'nin sadece baskın ve bütüncül bir yapı olmadığını, aynı zamanda kırılmalıklar ve direniş noktaları içerdiğini tartışmaktadır. Foucault'nun (1980) dispozitif anlayışı, her iktidar ağının aynı zamanda karşı-iktidar biçimlerini de üretmeye yatkın olduğunu vurgular. Bu çerçevede, AGD'nin kırılmalıkları teknik, yasal ve epistemik boyutlarda incelenmekte; ardından bu çatlaklardan doğan direniş stratejileri ele alınmaktadır.

6.1. Dispozitifin Kırılmalıkları

Teknik çatlaklar: Algoritmik sistemler her ne kadar nesnel ve tarafsız oldukları iddiasıyla sunulsa da, pratikte ciddi teknik sınırlarla karşılaşmaktadır. Yanlış pozitif/negatif kararlar (false positives/negatives), sistemlerin güvenlik risklerini yanlış sınıflandırmasına yol açmaktadır. Düşmanca örnek (*adversarial example*) teknikleri, basit görsel manipölasyonlarla yüz tanıma sistemlerini yanıltabilir. Ayrıca yoğun veri akışı veya aşırı yüklenme durumlarında sistemlerin çökmesi ya da yanlış işleme (system overload) bu kırılmalığın bir parçasıdır.

Yasal çatlaklar: AGD'nin kararları çoğu zaman insan hakları normlarıyla çatışmaktadır. Örneğin, SyRI'nin

Hollanda’da mahkeme kararıyla iptali, algoritmik risk sistemlerinin anayasaya aykırılık temelinde geri çekilebileceğini göstermiştir. Benzer şekilde ABD’de Clearview AI’ a karşı açılan davalarda yüz tanıma teknolojilerinin kişisel hakları ihlal ettiği iddiası öne sürülmüştür. Uluslararası insan hakları sözleşmeleri de bu sistemlerin işleyişini sınırlandırıcı bir çerçeve sunmaktadır.

Epistemik çatlaklar: Algoritmaların temel aldığı veriler çoğu zaman önyargılıdır. Polis kayıtlarının geçmişteki ayrımcı uygulamaları yeniden üretmesi, modelleme varsayımlarının belirli grupları yapısal olarak dezavantajlı hale getirmesi bu kırılganlığa örnektir. Ayrıca kararların “kara kutu” niteliği, yani algoritmik süreçlerin açıklanamaması, demokratik denetim açısından epistemik bir boşluk yaratmaktadır.

6.2. Direniş Stratejileri

Karşı-davranış (Counter-conduct): Foucault’nun (2007) kavramsallaştırdığı “karşı-davranış” (counter-conduct), iktidarın dayattığı normlara alternatif davranış biçimleri geliştirmeyi içerir. AGD bağlamında bu, bireylerin kendi veri izlerini karartması (data obfuscation), sahte profiller yaratarak sistemleri yanıltması (profil kirliliği) veya algoritmik gözetimden kaçınma stratejileri geliştirmesi şeklinde ortaya çıkabilir.

Yasal direniş: Mahkemeler ve düzenleyici kurumlar, algoritmik sistemlere karşı en etkili direnç noktalarından biridir. GDPR’nin 22. maddesi, bireylere otomatik karar vermeye itiraz hakkı tanımaktadır. ABD’de ACLU (2020) (American Civil Liberties Union, Amerikan Sivil Özgürlükler Birliği) Clearview AI’ a açtığı davalar (ACLU v. Clearview AI) veya Hindistan’da Aadhaar sistemine yönelik anayasal kısıtlamalar, hukukun dispozitifin sınırlarını çizebildiğini göstermektedir.

Epistemik direniş: Algoritmik önyargıların ifşası, alternatif veri anlatılarının üretilmesi ve katılımcı tasarım talepleri, AGD’ye karşı epistemik düzeyde yürütülen direniş

biçimleridir. ProPublica'nın COMPAS algoritmasının ırksal önyargılarını ortaya koyan araştırması ya da AlgorithmWatch'ın Avrupa'daki algoritmik denetim girişimleri, bu türden epistemik direnişlere örnek teşkil etmektedir.

AGD'nin kırılğanlıkları ve bu kırılğanlıklardan doğan direniş biçimleri, dispozitifin kapalı bir hegemonik yapı olmadığını; aksine sürekli müzakere, itiraz ve karşı-pratiklerle yeniden şekillenen bir iktidar alanı olduğunu göstermektedir.

7. TARTIŞMA: AGD'NİN DEMOKRATİK İMPLİKASYONLARI

Bu bölüm, önceki kısımlarda ortaya konulan kavramsal çerçeve, vaka analizleri ve boyutlandırmadan hareketle, AGD'nin demokrasi açısından doğurduğu sonuçları tartışmaktadır. Amaç, AGD'nin yalnızca teknik bir güvenlik aracı olmadığını, aynı zamanda yeni iktidar biçimlerini ve demokratik riskleri beraberinde getiren bir siyasal düzenek olduğunu göstermektir. Tartışma iki eksen üzerinde ilerlemektedir: (1) AGD'nin iktidarı nasıl yeni konfigürasyonlar altında yeniden yapılandığı ve (2) bu konfigürasyonlara karşı hangi demokratik müdahale ve direnç imkânlarının mevcut olduğu. Böylelikle AGD, bir yandan öngörüsül kontrol ve sürekli gözetim üzerinden toplumsal düzeni yeniden kurarken, diğer yandan da hukuki, toplumsal ve epistemik müdahalelere açık kırılğan bir yapı olarak ele alınmaktadır.

7.1. Yeni İktidar Konfigürasyonları

Algoritmik Güvenlik Dispozitifi (AGD), Gilles Deleuze'ün (1992) "kontrol toplumu" kavramsallaştırmasının en görünür örneklerinden birini sunmaktadır. Disipliner kurumların yerini, sürekli modülasyon ve gerçek zamanlı ayarlama mekanizmaları almış; güvenlik, öngörüselliğe dayalı bir yönetim

biçimi haline gelmiştir. Cambridge Analytica’da seçmen davranışlarının modülasyonu, Çin Sosyal Kredi Sistemi’nde vatandaşların sürekli puanlamaya tabi tutulması veya SyRI’de refah haklarının algoritmik skorlarla sınırlandırılması bu dönüşümün farklı biçimlerini göstermektedir.

Ancak bu kontrol mutlak değildir. Foucault’nun (1980) belirttiği gibi dispozitifler kapalı sistemler değil, daima çatlaklara ve kırılmalara açıktır. Algoritmik sistemlerin önyargıları, veri hataları, teknik sınırları ve hukuki engelleri, iktidarın her daim müzakere edilen ve direnilebilen bir formda işlediğini ortaya koyar. Dolayısıyla AGD, yeni bir iktidar konfigürasyonu inşa etmekte, fakat aynı anda direnişe ve dönüşüme açık bir alan da üretmektedir.

7.2. Demokratik Müdahale İmkânları

AGD’ye demokratik müdahale üç düzlemde mümkündür:

Epistemik müdahale: Veri setlerinin ve algoritmik modellerin denetlenmesi, alternatif bilgi üretimlerinin desteklenmesi ve şeffaflık talepleri bu düzlemin temel araçlarıdır. ProPublica’nın COMPAS algoritmasının önyargılarını ifşa eden çalışması buna örnektir (Angwin vd., 2016).

Pratik müdahale: İnsan-in-the-loop gereklilikleri, algoritmik kararların insan gözetimiyle dengelenmesini sağlayabilir. Benzer şekilde, override mekanizmaları ve hesap verebilirlik süreçleri, algoritmaların kör otoriteye dönüşmesini engeller. Avrupa Birliği’nin GDPR Madde 22 ile getirdiği otomatik karar vermeye karşı itiraz hakkı, bu düzeyde önemli bir hukuki araçtır.

Öznellik müdahalesi: Algoritmaların inşa ettiği kategorilere bireylerin itiraz hakkı, profillerin düzeltilmesi veya kimlik reddi stratejileri, öznelere kendi varlıklarını yeniden tanımlamalarını mümkün kılar. Çin’de sosyal kredi sistemine

yönelik yerel kaçınma stratejileri veya Hindistan'da Aadhaar mağdurlarının açtığı davalar, bu tür öznellik müdahalelerinin örnekleridir.

8. SONUÇ

Bu çalışma, algoritmaların güvenlik alanındaki rolünü Foucault'nun dispozitif kavramı çerçevesinde yeniden düşünerek Algoritmik Güvenlik Dispozitifi (AGD) kavramsal katkısını geliştirmiştir. Çalışmada dört temel bulgu öne çıkmaktadır.

Birincisi, algoritmalar sadece teknik araçlar değil, epistemik bilgi üretim süreçlerinin kurucu bileşenleridir. Risk skorları, tehdit analizleri ve kategorileştirme pratikleri aracılığıyla güvenlik bilgisinin nasıl üretildiğini ve dolaşıma sokulduğunu göstermektedirler.

İkincisi, algoritmalar güvenlik kurumlarının gündelik işleyişine doğrudan etki ederek pratik boyutta yeni kolluk faaliyetlerini mümkün kılmaktadır. Öngörücü kolluk faaliyetleri, otomatik erişim kontrolleri ve önleyici müdahaleler bu yeni pratiklerin tipik örnekleridir.

Üçüncüsü, algoritmalar sadece bilgi ve pratikleri dönüştürmekle kalmamakta, aynı zamanda öznellikler üretmektedir. “Riskli birey” kategorisi, vatandaşların kendilerini gözetim altında hissetmesine ve davranışlarını buna göre düzenlemesine yol açmaktadır.

Dördüncüsü, vaka analizleri göstermiştir ki AGD farklı bağlamlarda farklı biçimlerde kurulur: liberal demokrasilerde (Cambridge Analytica, SyRI) hukuki ve kurumsal sınırlarla tartışmaya açılırken, otoriter rejimlerde (Çin Sosyal Kredi Sistemi) biyopolitik kontrolün aracı olarak işler; küresel Güney'de ise (Hindistan Aadhaar) kapsayıcılık söylemi altında dışlayıcı sonuçlar üretebilir.

Bu bulgular, AGD'nin çifte doğasını ortaya koymaktadır: Güvenlik üretme kapasitesi ile aynı anda güvensizlik yaratma potansiyeli. Dolayısıyla algoritmalar ne sadece teknolojik çözümler ne de kaçınılmaz tehditlerdir, bağlama, kurumsal yapıların işleyişine ve demokratik müdahalelere bağlı olarak sürekli yeniden şekillenen iktidar düzenekleridir.

Bu çalışma, AGD kavramı üzerinden, dijital çağda güvenliğin nasıl yeniden inşa edildiğini tartışmıştır. Foucault'nun dispozitif kavramsallaştırmasından hareketle geliştirilen bu yaklaşım, güvenlik bilgisinin üretiminden pratiklerin yönlendirilmesine ve öznelliklerin inşasına kadar geniş bir alanda algoritmik sistemlerin belirleyici rolünü ortaya koymaktadır.

AGD, güvenliğin üretilme biçimlerini radikal biçimde dönüştürmektedir. Ancak bu dönüşüm, sıklıkla sunulduğu gibi kaçınılmaz veya geri döndürülemez değildir. Aksine, dispozitif yaklaşımı bu sistemlerin heterojen, çelişkili ve müdahaleye açık doğasını görünür kılar. Çalışmada incelenen Cambridge Analytica, SyRI, Çin Sosyal Kredi Sistemi ve Aadhaar vakaları, AGD'nin farklı siyasi ve toplumsal bağlamlarda nasıl farklı biçimlerde yapıldığını göstermiştir.

Bu çalışmanın katkısı üç düzeyde özetlenebilir. Öncelikle, güvenlik ve algoritmaları birlikte ele almak için bütünsel bir kavramsal çerçeve geliştirilmiştir. İkinci olarak, iktidar, bilgi ve öznellik üretiminin algoritmik boyutlarını analiz etmeye yönelik yeni teorik araçlar sunulmuştur. Üçüncü olarak, direniş ve demokratik müdahale noktalarını görünür kılan analitik bir harita çizilmiştir.

Gelecek araştırmalar, AGD'nin farklı ulusal ve kurumsal bağlamlardaki varyasyonlarını, dispozitifin tarihsel evrimini ve yeni direniş stratejilerinin etkinliğini inceleyerek, algoritmik güvenlik sistemlerinin demokrasiyle nasıl uyumlu hale getirilebileceğini tartışmalıdır.

AGD yalnızca güvenlik çözümleri üretmekle kalmaz; aynı zamanda demokratik denetim, hesap verebilirlik ve temel haklar açısından ciddi riskler de barındırır. Bu nedenle, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde hukuki düzenlemeler, sivil toplum müdahaleleri ve epistemik alternatifler üzerinden demokratik denetim mekanizmalarının geliştirilmesi kritik önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, “algoritmik güvenlik dispozitifi” kavramsallaştırması, hem güvenlik çalışmalarında dispozitif literatürüne hem de siyaset bilimi ve STS kesişiminde yürütülen algoritma araştırmalarına özgün bir katkı sunmaktadır. Bu katkı, demokratik toplumlar için iki temel uyarıyı ve imkânı gündeme getirmektedir: (1) özgürlük–güvenlik dengesinin algoritmik düzeyde yeniden tanımlandığını fark etmek, (2) demokratik hesap verebilirlik, şeffaflık ve müdahale mekanizmalarını güçlendirmek. Bu sebeple algoritmaların güvenlik alanındaki geleceği, teknik gelişmelerle birlikte toplumsal ve siyasal mücadelelere bağlı olarak belirlenecektir.

KAYNAKÇA

- American Civil Liberties Union (ACLU). (2020). *ACLU v. Clearview AI Inc., No. 20-cv-01296 (N.D. Ill. filed Feb. 27, 2020)*. New York: American Civil Liberties Union. <https://www.aclu.org/cases/aclu-v-clearview-ai>
- Amoore, L. (2013). *The politics of possibility: Risk and security beyond probability*. Durham, NC: Duke University Press.
- Amnesty International. (2021, 5 Şubat). *Netherlands: Court declares SyRI welfare fraud detection system unlawful*. Londra: Amnesty International. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2021/02/netherlands-court-declares-syri-welfare-fraud-detection-system-unlawful/>
- Angwin, J., Larson, J., Mattu, S., & Kirchner, L. (2016, 23 Mayıs). Machine bias: Risk assessments in criminal sentencing. *ProPublica*. New York: ProPublica. <https://www.propublica.org/article/machine-bias-risk-assessments-in-criminal-sentencing>
- Aradau, C. (2010). Security that matters: Critical infrastructure and objects of protection. *Security Dialogue*, 41(5), 491–514. Sage Publications. <https://doi.org/10.1177/0967010610382687>
- Balzacq, T. (2011). *Securitization theory: How security problems emerge and dissolve*. London: Routledge.
- Bellanova, R., & Fuster, G. G. (2013). Politics of disappearance: Scanners and (unobserved) bodies as mediators of security practices. *International Political Sociology*, 7(2), 188–209. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1111/ips.12017>
- Bigo, D. (2008). Globalized (in)security: The field and the ban-opticon. In D. Bigo & A. Tsoukala (Eds.), *Terror*,

insecurity and liberty: Illiberal practices of liberal regimes after 9/11 (pp. 10–48). London: Routledge.

- Brayne, S. (2017). Big data surveillance: The case of policing. *American Sociological Review*, 82(5), 977–1008. Washington, DC: American Sociological Association. <https://doi.org/10.1177/0003122417725865>
- Bucher, T. (2018). *If... then: Algorithmic power and politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Burrell, J. (2016). How the machine ‘thinks’: Understanding opacity in machine learning algorithms. *Big Data & Society*, 3(1), 1–12. London: Sage Publications. <https://doi.org/10.1177/2053951715622512>
- Buzan, B., Wæver, O., & de Wilde, J. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Cadwalladr, C., & Graham-Harrison, E. (2018, 17 Mart). Revealed: 50 million Facebook profiles harvested for Cambridge Analytica in major data breach. *The Guardian*. London: Guardian News & Media. <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook-influence-us-election>
- Creemers, R. (2018). China’s social credit system: An evolving practice of control. *SSRN Electronic Journal*. Rochester, NY: Social Science Research Network. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3175792>
- Deleuze, G. (1992). Postscript on the societies of control. *October*, 59, 3–7. Cambridge, MA: MIT Press.
- Drèze, J. (2019). Aadhaar and food security in Jharkhand. *Indian Journal of Human Development*, 13(2), 169–177. New Delhi: Sage Publications. <https://doi.org/10.1177/0973703019871534>

- ECLI:NL:RBDHA:2020:1878. (2020). District Court of The Hague, Case no. C-09-550982-HA ZA 18-388. The Hague: Rechtbank Den Haag.
- Eubanks, V. (2018). *Automating inequality: How high-tech tools profile, police, and punish the poor*. New York: St. Martin's Press.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977* (C. Gordon, Ed.). New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (2007). *Security, territory, population: Lectures at the Collège de France, 1977-1978* (G. Burchell, Trans.). Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (2008). *The birth of biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–1979* (G. Burchell, Trans.). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- George, A. L., & Bennett, A. (2005). *Case studies and theory development in the social sciences*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Gillespie, T. (2014). The relevance of algorithms. In T. Gillespie, P. Boczkowski, & K. Foot (Eds.), *Media technologies: Essays on communication, materiality, and society* (pp. 167–193). Cambridge, MA: MIT Press.
- Ghosh, S. (2018). The Cambridge Analytica scandal: A watershed moment for data protection. *Information Technology Law*, 27(2), 143–151. Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.1080/13600834.2018.1469654>
- Greenwald, G. (2014). *No place to hide: Edward Snowden, the NSA, and the U.S. surveillance state*. New York: Metropolitan Books.

- Isaak, J., & Hanna, M. J. (2018). User data privacy: Facebook, Cambridge Analytica, and privacy protection. *Computer*, 51(8), 56–59. Los Alamitos, CA: IEEE Computer Society. <https://doi.org/10.1109/MC.2018.3191268>
- Kitchin, R. (2017). Thinking critically about and researching algorithms. *Information, Communication & Society*, 20(1), 14–29. Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2016.1154087>
- Kostka, G. (2019). China's social credit systems and public opinion: Explaining high levels of approval. *New Media & Society*, 21(7), 1565–1593. London: Sage Publications. <https://doi.org/10.1177/1461444819826402>
- Kuo, L. (2019, 1 Mart). China bans 23m from buying travel tickets as part of 'social credit' system. *The Guardian*. London: Guardian News & Media. <https://www.theguardian.com/world/2019/mar/01/china-bans-23m-discredited-citizens-from-buying-travel-tickets-social-credit-system>
- Lyon, D. (2018). *The culture of surveillance: Watching as a way of life*. Cambridge: Polity Press.
- Masiero, S. (2020). Biometric identification and welfare exclusion in India's Aadhaar programme. *Development and Change*, 51(6), 1365–1388. Oxford: Wiley. <https://doi.org/10.1111/dech.12625>
- Pasquale, F. (2015). *The black box society: The secret algorithms that control money and information*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Posner, E. A., & Vermeule, A. (2007). *Terror in the balance: Security, liberty, and the courts*. Oxford: Oxford University Press.

- Ramanathan, U. (2014). Aadhaar: From identity to biometrics. *Indian Journal of Human Rights and the Law*, 11(1–2), 151–170. New Delhi: Human Rights Law Network.
- Rouvroy, A. (2013). The end(s) of critique: Data behaviourism versus due process. In M. Hildebrandt & K. de Vries (Eds.), *Privacy, due process and the computational turn: The philosophy of law meets the philosophy of technology* (pp. 143–167). Abingdon: Routledge.
- Rouvroy, A., & Stiegler, B. (2016). The digital regime of truth: From the algorithmic governmentality to a new rule of law. *La Deleuziana: Online Journal of Philosophy*, 3, 6–29. Rome: La Deleuziana.
- Schmitt, C. (2005). *Political theology: Four chapters on the concept of sovereignty* (G. Schwab, Trans.). Chicago: University of Chicago Press. (Original work published 1922)
- Tufekci, Z. (2014). *Engineering the public: Big data, surveillance and computational politics*. *First Monday*, 19(7). <https://doi.org/10.5210/fm.v19i7.4901>
- Waldron, J. (2003). Security and liberty: The image of balance. *Journal of Political Philosophy*, 11(2), 191–210. Oxford: Blackwell. <https://doi.org/10.1111/1467-9760.00174>
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. New York: PublicAffairs.

**SIYASET BİLİMİ ALANINDA
AKADEMİK TARTIŞMALAR**

yaz
yayınları

YAZ Yayınları
M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar / AFYONKARAHİSAR
Tel : (0 531) 880 92 99
yazyayinlari@gmail.com • www.yazyayinlari.com